

Ida Aassve Hepsø

Liminale glippsoner

En kvalitativ studie av overgangsfasene i norske fengsler

Masteroppgave i sosiologi, lektorutdanning i samfunnsfag
Veileder: Jakub Stachowski

Juni 2022

Ida Aassve Hepsø

Liminale glippsoner

En kvalitativ studie av overgangsfasene i norske fengsler

Masteroppgave i sosiologi, lektorutdanning i samfunnsfag
Veileder: Jakub Stachowski
Juni 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap
Institutt for sosiologi og statsvitenskap

NTNU

Kunnskap for en bedre verden

Da de bygde Skien fengsel så laget de en snegle i oppkjøringen. En stor snegle som står som en statue. Det er en metafor for at her går ingenting fort. Her skal du bare lære deg å gå sakte, vente, og ikke stresse. Ingenting kommer til å falle i fanget på deg når du vil det. Det er den beskjeden den snegla gir når du kommer inn til fengselet. Her skal du bare bremse opp, for her er det vi som bestemmer. Det går i vårt tempo og det må du bare rette deg etter. [...]. Der har de flagget 'ro ned, klapp igjen og beveg deg sakte'. Det er det som er beskjeden.

(Deltaker 2)

Sammendrag

Norske fengsler produserer noen av de høyeste selvmordsratene blant domfelte globalt. Særlig gjør dette seg synlig i overgangsfasene mellom frihet og fengsel, og fengsel og frihet (Bukten & Stavseth, 2021). Dette kontrasterer Pratt (2008a; 2008b) sin tanke om den skandinaviske eksepsjonalismen som peker på at fengselssystemene i disse landene vektlegger velferd og humane forhold. Da jeg ikke har tilgang på fenomenet selvmord som sådan, er denne kvalitative studien en kritisk, sosiologisk tilnærming til straffegjennomføring i Norge, sett i lys av den norske velferdsstaten og kriminalomsorgens rehabiliterende mandat. Ved bruk av seks dybdeintervjuer med aktører som jobber med domfelte, eller som selv har vært domfelt, har oppgaven en fenomenologisk tilnærming til den overordnede problemstillingen som utforsker hvordan vi kan forstå de kritiske overgangsfasene i norske fengsler. For å kunne diskutere hovedproblemstillingen utforsker jeg også to underordnede problemstillinger: (1) *hva kjennetegner de sosiale prosessene som er knyttet til frihetsberøvelsen?* og (2) *hvilke implikasjoner har disse sosiale prosessene for tilbakeføringen?* Oppgavens funn inviterer til en kritisk diskusjon av norsk rehabiliteringspolitikk og den norske velferdsstaten. Problemstillingene diskuteres i samspill med relevant sosiologisk teori og teori om fengsel.

Funnene i oppgaven viser at de kritiske overgangsfasene, som identifiseres som varetektsfengslingen og de første dagene etter løslatelse, fører til et brått brudd med den kjente tilværelsen som man er blitt sosialisert inn i. Dette, i samspill med reguleringer inne i fengselet, innskrenker den domfelte sin autonomi og identitet, noe som legger et skjørt grunnlag for videre kontinuitet i straffegjennomføringen. De sosiale prosessene impliserer at straffegjennomføringen er en individuell prosess. Fravær av positive, sosiale relasjoner under soningen vanskeliggjør sosialiseringprosessen som er nødvendig for å lykkes i overgangsfasene. Gjennom analysen og diskusjonen utvikler jeg konseptet 'liminale glippsoner'. Dette illustrerer hvordan de sosiale prosessene skaper et brudd i kontinuiteten i straffegjennomføringen. Dette gjør seg særlig synlig i de kritiske overgangsfasene. Avslutningsvis relateres selvmordstilbøyeligheten i norske fengsler i samsvar med samfunnskonteksten det eksisterer i. Det blir kastet et kritisk blikk på fengselets individuelle tilnærming til straffegjennomføringen i lys av velferdsstatens dreining fra en sosialdemokratisk velferdsstat mot en nyliberalisert tilnærming til velferdsstaten.

Abstract

The Norwegian penal system produces some of the highest suicide rates globally. This is especially evident in the transition phases between freedom and prison, and prison and freedom (Bukten & Stavseth, 2021). This contradicts Pratt's (2008a; 2008b) perception of the Scandinavian exceptionalism, which he claims emphasize welfare and human conditions inside the prison walls. This qualitative study has a critical, sociological approach to the execution of sentences in Norway prisons in the light of the Norwegian welfare state and its rehabilitative criminal justice system. Based on six in-depth interviews, the study uses a phenomenological approach to discuss the research question: *how can the critical transition phases during imprisonment be understood?* To scrutinize the research question, two subordinate research questions are developed: (1) *what characterizes the social processes associated with the deprivation of liberty?* and (2) *what implications do these social processes have on the release from prison?* The findings induce a critical discussion of the Norwegian welfare state and its rehabilitative criminal justice system. The research questions are discussed in connection with relevant sociological theories and prison theories.

The findings suggest that the critical transition phases lead to an immediate abruption in the convict's life. In conjunction with restrictions related to the deprivation of liberty, the convict is deprived of its autonomy and social identity which creates a fragile foundation for the continuity of the imprisonment. The findings imply that the execution of sentences is mainly an individual process. The absence of positive, social relationships during imprisonment complicates the socialization process which is necessary for success in the transition phases. Based on the analysis- and discussion chapters, I establish the concept of 'liminal gaps'. This illustrates how the social processes associated with the deprivation of liberty and its implications for the release create gaps in the continuum of the execution of sentences. This is especially visible in the critical transition phases. Finally, the suicidal tendency in Norwegian prisons relates in accordance with the social context in which it exists. A critical perspective is given to the prisons' individual approach to the execution of sentences considering the shift from a social democratic welfare state towards a more neoliberal approach on welfare.

Forord

Etter å ha fullført 360 studiepoeng og fire år ved Dragvoll, er denne masteroppgaven en fysisk og symbolsk markering på min overgang fra student til ferdig utdannet 'lektor med tilleggsutdanning'. Oppgavens sosiologiske- og profesjonsfaglige relevans knytter jeg til kunnskapen om hvordan overgangsfasene man møter har en innvirkning på alle individer, uavhengig av hvem man er og hvor man er på vei. Som lektor i den norske skolen utelukker jeg ikke at jeg vil oppleve liminale glippsoner også i skolens sosiale konstruksjon, og i de mangfoldige overgangsfasene jeg kommer til å følge mine elever.

De siste fire årene har gitt meg god kunnskap om oppbygningen av samfunnets strukturer, interaksjonen mellom mennesker, og hvordan individers handlinger formes av de mellommenneskelige omgivelsene og samfunnet det er en del av. Denne kompetansen vil jeg ta med meg i møtet med elevene som enkeltindivider og som en gruppe, men også i møtet med den norske skolen som en sosial institusjon.

Jeg har mange å takke for resultatet av denne oppgaven. Først vil jeg takke deltakerne som har tatt seg tid til å gjennomføre intervjuer i en ellers hektisk hverdag. Deres ærlighet, sterke engasjement og verdifulle erfaring har vært forutsetningene for sluttresultatet i oppgaven.

Videre ønsker jeg å takke det sosiologiske institutt ved NTNU for å ha lagt et bredt sosiologisk grunnlag i inngangen til masteroppgaven. Særlig vil jeg rette en takk til Ulla Forseth for gode masterseminarer som har vært viktige møtepunkter i prosessen.

En spesiell takk ønsker jeg å vie til min allsidige veileder, Jakub Stachowski, for ditt engasjement i mitt arbeid. Din mangfoldige sosiologiske innsikt, faglige kompetanse, og ditt kritiske blikk har vært uvurderlig i produktets fremdrift og resultat.

Takk til mamma for språkvask og tilbakemeldinger i innspurten, og til mamma, pappa og Ola for å alltid være gode samtalepartnere og støttespillere. Takk til øvrige venner og familie for forståelse, oppmuntring og støtte i prosessen.

En kjærlig takk til Torkel. Takk for at du er tålmodig, standhaftig og raus.

Innhold

1.0. Innledning	1
1.1. Norsk kriminalomsorg – et «eksepsjonalistisk» fengselssystem (?)	2
1.2. Janusansikt	4
1.3. Problemstillinger.....	5
1.4. Oppgavens struktur	5
2.0. Tidligere forskning på fanger og fengselsforhold.....	7
2.1. Problematisering av rehabiliteringsmulighetene i fengsel.....	7
2.2. Fangebefolkningen.....	7
2.3. Relasjoner i fengselet.....	8
2.4. Tidligere forskning på selvmord i fengsel	9
3.0. Teoretisk rammeverk.....	11
3.1. Relevant sosiologisk teori	11
3.1.1. Ulike typer selvmord.....	11
3.1.2. Liminalitet	13
3.1.3. Ontologisk trygghet.....	13
3.2. Teori om fengsel	14
4.0. Design og metode	17
4.1. Intervju som valgt metode	17
4.2. Datainnsamlingsprosessen	17
4.2.1. Rekruttering og utvalgelse av deltakere	18
4.2.2. Utforming av intervjuguidene	19
4.2.3. Gjennomføring av intervjuene	20
4.3. Arbeid med analysen: koding	21
4.4. Vitenskapsteoretisk tilnærming	21
4.5. Etske refleksjoner	22
4.6. Kvalitetsvurderinger	23
4.6.1. Pålitelighet.....	23
4.6.2. Gyldighet.....	24
4.6.3. Generaliserbarhet	25

5.0. Analyse.....	26
5.1. Det første møtet med fengselet	26
5.1.1. «Man får seg jo et sammenbrudd etter noen dager der»	26
5.1.2. «Det er soning å vente på soning»	27
5.2. Livet i fengsel	28
5.2.1. «Elsk meg når jeg trenger det mest, men fortjener det minst».....	28
5.2.2. «Det er ikke lagt opp til at de nære relasjonene skal opprettholdes»	32
5.2.3. «Den siste skanse for rehabilitering»	36
5.2.4. «Jeg blir her på fulltid»	40
5.3. Løslatelsen	41
5.3.1. «Å komme ut i et mega-vakuum»	41
6.0. Diskusjon og konkluderende bemerkninger	45
6.1. Sosiale prosesser knyttet til frihetsberøvelsen	45
6.2. Implikasjoner for tilbakeføringen	48
6.3. Liminale glippsoner - forståelsen av de kritiske overgangsfasene	50
6.4. Kritiske blikk på velferdsstaten	52
7.0. Avslutning	54
7.1. Veien videre	55
Referanser	56
Vedlegg	62
Vedlegg 1: godkjenning fra NSD	63
Vedlegg 2: godkjenning fra kriminalomsorgen	66
Vedlegg 3: Informasjons- og samtykkeskjema.....	70
Vedlegg 4: intervjuguider	73
Intervjuguide til friomsorgen	73
Intervjuguide til WayBack	75
Intervjuguide til Røde Kors.....	78
Vedlegg 5: kodegrupper.....	80

1.0. Innledning

Norge antas å være verdens beste land å bo i (United Nations Development Programme, 2020; Johansen, 2015). I tillegg har Time Magazine (2010) hevdet at Norge innehar ett av verdens mest humane fengsler: Halden fengsel. Likevel viser internasjonale studier at norske fengsler innehar noen av de høyeste selvmordsratene i fengsler globalt (Bukten & Stavseth, 2021; Fazel et al., 2017). Dette til tross for at Norge ligger langt ned på lista over antall innsatte (Bukten & Stavseth, 2021). I årene mellom 2000 og 2016 var omtrent 10 prosent av alle dødsfall blant domfelte selvmord, hvor 62 selvmord ble begått under soningen og 749 selvmord like etter løslatelse. Dette peker på selvmord som den ledende dødsårsaken i norske fengsler, hvor de første dagene *i* fengsel, og de første dagene *etter* løslatelse er de to mest kritiske fasene ved fengslingen (Bukten & Stavseth, 2021; Tataro & Lester, 2009). I sammenligningen med den øvrige norske befolkningen, viser tall at norske domfelte også er mer utsatt for selvmord enn befolkningen generelt (Forrester & Slade, 2014; Kriminalomsorgen, 2018).

I norsk straffegjennomføring er det frihetsberøvelsen som skal være det største ondet ved straffen (Fredwall, 2015; Hammerlin, 2018), og rehabilitering skal være det mest sentrale prinsippet under soningen (Fredwall, 2015; Meld. St. 37 (2007-2008)). At norske soningsforhold virker å øke selvmordstilbøyeligheten for de som befinner seg innenfor institusjonens rammer kan derfor fremstå noe kontraintuitivt gitt premissene om at den norske velferdsstaten skal fange opp og hjelpe de som faller utenfor samfunnet (Johansen, 2015). På bakgrunn av dette anser jeg de relativt høye selvmordsratene som et paradoksalt fenomen i det norske fengselssystemet, da det kan virke som at det er noen forhold ved straffegjennomføringen som forhindrer adekvat rehabilitering av den enkelte. Tidligere forskning er preget av kvantitative undersøkelser av individuelle forhold knyttet til selvmord blant norske domfelte, men sier lite om bakenforliggende sosiale prosesser som kan være utslagsgivende for selvmordstilbøyeligheten. Utgangspunktet for denne oppgaven er derfor en kvalitativ, sosiologisk studie med en kritisk tilnærming til de sosiale prosessene i det norske fengselssystemet.

Overordnet i oppgaven definerer jeg selvmord som «[e]n handling som individet foretar for å skade seg selv med intensjon om å dø, og hvor skaden har ført til døden» (Helsedirektoratet, 2021). Da jeg ikke har tilgang på selve fenomenet selvmord, skal jeg ikke forklare eller vurdere selvmord som sådan. Heller skal jeg ikke individuelt vurdere rehabilitering og tilbakeføring som elementer i soningen. I dette prosjektet tar jeg utgangspunkt i dybdeintervjuer med

personer som på ulike måter jobber med rehabilitering av norske domfelte, hvor noen selv har soningserfaring. Deltakernes ulike posisjoner og funksjoner har samlet sett gitt meg relevante innblikk i de sosiale prosessene som foregår i og rundt fengselet som sosial institusjon. I oppgaven tar jeg sikte på domfelte som av ulike grunner soner lange dommer og domfelte som har begått alvorlig kriminalitet.

1.1. Norsk kriminalomsorg – et «eksepsjonalistisk» fengselssystem (?)

Ved hjelp av Esping-Andersen (1990) sin beskrivelse av ulike velferdsregimer, kan Norge defineres som en sosialdemokratisk velferdsstat. Den norske velferdsstaten streber mot et egalitært samfunn hvor utjevning av sosial ulikhet er målet. Dette innebærer en inkluderende politikk, at alle samfunnsmedlemmer i hovedsak er like, og at de sosiale relasjonene er tette (Shammas, 2018). Den norske velferdsstaten består av universelle og generøse velferdsordninger som skal gagne alle samfunnsmedlemmene i like stor grad (Esping-Andersen, 1990; Johansen, 2015). I forlengelsen av dette er norsk kriminalomsorg og norsk velferdspolitikkk uløselig sammenbundet (Fredwall, 2015; Meld. St. 37 (2007-2008)). Det vil si at et viktig grunnprinsipp hos begge institusjoner er å ta vare på de individene som av ulike grunner faller utenfor (Johansen, 2015). I diskusjonen knyttet til fengsler og fengselsforhold, skriver Pratt (2008a; 2008b) om unntaket Skandinavia, og viser til velferdsstatens kulturelle verdier som forklaring på fengselssystemenes fokus på velferd og humane forhold. I disse landene er det frihetsberøvelsen som skal være individets straff for de begåtte kriminelle handlingene. Dette betyr at soningen - så langt det lar seg gjøre - skal være tilnærmet lik livet utenfor fengselet. Tankene om velferd og frihet er derfor gode utgangspunkter for en sosiologisk forståelse av straff (Johansen, 2015) og vil være et utgangspunkt jeg bærer med meg i oppgavens analyse og diskusjon.

I tillegg til å virke preventivt, skal den norske straffegjennomføringen også være en forebyggende arena hvor rehabilitering står sentralt (Ugelvik, 2011). Rehabilitering er en gjennomgående beskrivelse av fengselets virksomhet, og kan sies å være en ideologi som er innrettet for «å bringe fangen tilbake i funksjonsdyktig stand» (Mathiesen, 2007, s. 41). Funksjonsdyktig stand defineres som at vedkommende ved løslatelsen er

stoffri eller med kontroll over sitt stoffbruk, har et passende sted å bo, kan lese, skrive og regne, har en sjanse på arbeidsmarkedet, kan forholde seg til familie, venner og samfunnet for øvrig, evner å søke hjelp for problemer som måtte oppstå etter løslatelsen, [og] kan leve uavhengig (Meld. St. 37 (2007-2008), s. 105).

Målet med rehabiliteringen er derfor å heve de «domfeltes levestandard til et minimumsnivå for velferd» (Ribe-Nyhus, 2020, s. 250). Tilretteleggingen av god rehabilitering under interneringsfasen er dog begrenset, selv om frihetsberøvelsen legitimeres gjennom forståelsen av at det er nettopp innenfor disse rammene de rehabiliterende mulighetene ligger (Ryberg, 2009). Premisser for den rehabiliterende forståelsen er grunnlagt i normalitetsprinsippet¹, sammen med blant annet tanken om «et humanistisk menneskesyn» og «prinsippet om at en har gjort opp for seg når straffen er sonet» (Meld. St. 37 (2007-2008)). Normalitetsprinsippet skal sikre at livet i fengsel og livet utenfor skal være tilnærmet likt, noe som i prinsippet betyr at de innsatte skal ha den samme tilgangen på velferdsgodene som den resterende befolkningen. Dette inkluderer alt fra rettigheter knyttet til bolig, utdanning, jobbtrening og tilbud om helsetjenester. I tillegg skal innsatte få lov til å ha besøk, telefonkontakt og permisjoner. Et annet sentralt element i norsk kriminalomsorg er tilbakeføringsgarantien, som skal sikre at de innsattes behov blir kartlagt og tilbakeføringen påstartet så snart den domfelte har fått sin dom (Meld. St. 37 (2007-2008)). Et viktig prinsipp er at tiltakene i tilbakeføringsprosessen må tilpasses til den enkeltes behov og livssituasjon, og at de innsatte skal anerkjennes som likeverdige, autonome individer (Hammerlin, 2012).

Videre skal tilbudene under soningen være kompetansebyggende og kunnskapsgivende, og skal benyttes som et virkemiddel i integreringen tilbake til samfunnet (Kriminalomsorgen, 2004). Dette betyr at straffegjennomføringen skal være både et vendepunkt og et mål, hvor den innsatte etter endt soning skal være «bedre skodd for et liv uten kriminalitet» (Kriminalomsorgen, 2004, s. 4). Likevel understreker kriminalomsorgen at deres oppgave kun er å tilrettelegge for at domfelte skal få tilbud om hjelp, men at det er den domfelte selv som har ansvar for å endre sin livssituasjon (Kriminalomsorgen, 2004).

¹ Den norske fengselsmodellen er bygd på fem grunnprinsipper: «Det som lovgiver har sagt er formålet med straffen, et humanistisk menneskesyn, prinsippet om rettssikkerhet og likebehandling, prinsippet om at en har gjort opp for seg når straffen er sonet og normalitetsprinsippet» (Meld. St. 37 (2007-2008), s. 19).

1.2. Janusansikt

Den skandinaviske eksepsjonalismen står ikke uten kritikk. Barker (2013) diskuterer den skandinaviske fengselsmodellens janusansikt: på den ene siden mild og harmløs, mens på den andre siden påtrengende, disiplinerende og undertrykkende. Dette, hevder Barker (2013), er også representativt for velferdsapparatet som helhet. Blant annet vises det til at velferdsstaten promoterer individets velferd og autonomi i den sosiale sfæren, men begrenser individets rettigheter i den juridiske sfæren. Kritikken av den skandinaviske eksepsjonalismen er blant annet rettet mot spenningen mellom de humane forholdene og velferdsorienteringen norske fengsler er bygd på, og fangebefolkningen som på generelt grunnlag kommer fra dårligere levevilkår enn den øvrige befolkningen (Barker, 2013; Ugelvik, 2016). Videre problematiseres landenes bruk av varetektsfengsling og isolasjon, sett fra et menneskerettighetsperspektiv (Barker, 2013). Poenget er at, til tross for velferdsstatens og kriminalomsorgens humane ideologi, sier den skandinaviske eksepsjonalismen lite om innholdet i soningen eller hva som skjer innenfor murene (Lundeberg et al., 2018).

Videre problematiserer Shammas (2016) en begynnende nyliberalisering av velferdsstaten. Transformasjonen mot en nyliberalisering vises gjennom en økende differensiering i den sosiale strukturen, noe som legger press på den rehabiliterende kriminalpolitikken. Dette konstruerer også problem-populasjoner som i økende grad blir utsatt for en straffende kriminalomsorg heller enn en solidarisk velferdsstat. Resultatet av økende sosiale ulikheter, innvandring, og med det strukturell differensiering, resulterer i annerledeshet, ekskludering og en kollaps i fellesskapsfølelsen. Transformasjonen av fellesskapet har også endret hvordan politikken utvikler seg. Utviklingen mot en mer høyre-vridd kriminalpolitikk fremmer prosesser med mer ekskluderende straff (Shammas, 2018). Likevel må man ikke overdrive nyliberalismens fremgang. Velferdsstaten tilbyr fortsatt høye, sjenerøse velferdsgoder, men endringen av den politiske økonomien har resultert i en utvanning av sosialdemokratiet, og det har blitt viktigere å trekke grenser mot hvem som er 'verdige' mottakere av velferdsgodene (Shammas, 2016). Politikken symbolske kamper konstruerer fremtredende ulikheter i individuelle egenskaper, noe som kan være en trussel mot velferdsstatens solidaritet og kollektive tankegang.

1.3. Problemstillinger

Målet med oppgaven er å utforske de sosiale prosessene som skjer i, under og etter soning. Et særlig fokus vil bli rettet mot de kritiske overgangsfasene, som antas å være de første dagene i fengsel og de første dagene etter løslatelsen (Bukten & Stavseth, 2021; Tataro & Lester, 2009). Da forskningen viser at ikke alle domfelte har like stor tilbøyelighet for selvmord (Bukten & Stavseth, 2021), vil jeg rette fokuset mot domfelte som har begått grove, kriminelle handlinger, og domfelte med lange soningsforløp. På bakgrunn av dette har jeg valgt å utforme én hovedproblemstilling (HP) og to underproblemstillinger (UP1 og UP2):

HP: Hvordan kan vi forstå de kritiske overgangsfasene i norske fengsler?

UP1: Hva kjennetegner de sosiale prosessene som er knyttet til frihetsberøvelsen?

UP2: Hvilke implikasjoner har disse sosiale prosessene for tilbakeføringen?

Basert på analysen og det empiriske materialet vil jeg også avslutningsvis kaste et kritisk blikk på norsk rehabiliteringspolitikk og velferdsstaten.

I oppgaven har jeg intervjuet seks aktører som på ulike måter jobber med domfelte, hvor to av deltakerne også har tidligere soningserfaringer. Dette ga meg et innblikk i hvordan fengselsforholdene kan erfares fra innsiden. Deltakerne representerer ulike posisjoner som på hvert sitt vis er viktige i denne oppgaven. Deltakerne tilhører henholdsvis friomsorgen, WayBack, Nettverk etter soning (Røde Kors) og Visitortjenesten (Røde Kors). Problemstillingene blir belyst gjennom en kvalitativ tilnærming til deltakernes forståelse og erfaringer av sosiale forhold i norske fengsler. Som hjelp til å utforske problemstillingene har jeg tatt utgangspunkt i relevant sosiologisk teori og fengselsforskning.

1.4. Oppgavens struktur

Oppgaven starter med en kort introduksjon av tidligere forskning på feltet, før oppgavens teoretiske rammeverk blir presentert. Her inkluderes relevant sosiologisk teori og teori om fengsel. Det påfølgende metodekapittelet inkluderer beskrivelser og refleksjoner av den metodiske fremgangsmåten. Her presenteres analytiske og vitenskapsteoretiske betraktninger, samt etiske refleksjoner knyttet til oppgaven. I analysekapittelet analyseres empirien med utgangspunkt i tre faser av fengslingen: 1) varetekten som et synlig bevis på frihetsberøvelsen, 2) oppholdet i fengsel og hvilke innvirkninger dette har på den domfelte, og 3) løslatelsen. I diskusjonskapittelet presenterer jeg funnene i samsvar med oppgavens problemstillinger og teori. I dette kapittelet presenterer jeg begrepet 'liminale glippsoner' som en konseptuell

sammenfatning av mine funn. Funnene i oppgaven inviterer til et kritisk blikk på velferdsstaten, noe som diskuteres i diskusjonens siste kapittel. I avslutningen sammenfatter jeg oppgaven og kommer med innspill for veien videre.

2.0. Tidligere forskning på fanger og fengselsforhold

Jeg skal nå presentere tidligere forskning som er relevant for å kunne diskutere oppgavens problemstillinger. Her blir blant annet forskning knyttet til frihetsberøvelsen, fangebefolkningen og relasjoner i fengselet presentert, i tillegg til tidligere forskning på selvmord i fengsel.

2.1. Problematisering av rehabiliteringsmulighetene i fengsel

Frihetsberøvelsen er et aspekt av soningen som problematiserer rehabiliteringsmulighetene i norske fengsler (Fredwall, 2015; Hammerlin, 2018). Problematiseringens fundament bunner i at frihetsberøvelsen kan svekke de domfeltes sosiale ferdigheter og evner til å klare seg selv, i tillegg til at de dårlige levevilkårene de fleste innsatte allerede kommer fra, kan forsterkes etter en tid i fengsel (Fredwall, 2015). Både frihetsberøvelsen og de styrende sikkerhetstiltakene kan skape begrensninger og spenninger i rehabiliteringen (Hammerlin, 2018).

Videre problematiserer Ribe-Nyhus (2020) også rehabiliteringen i fengsel. Han skiller mellom indre og ytre soning, og hevder at fengselets rehabiliterende fokus først og fremst dreier seg om ytre soning. Dette handler om selve fengselssoningen med fokus på relasjoner med andre innsatte på den ene siden, og relasjoner med vaktene og fengselssystemet på den andre siden. Ribe-Nyhus (2020) hevder at straffegjennomføringen i liten grad åpner opp for indre soning, slik som forsoning, og det å ta et moralsk oppgjør med seg selv.

2.2. Fangebefolkningen

Å være en fange betyr at man har fått en posisjon som moralsk mindreverdig, at man er fratatt sin frihet, har mistet sin selvbestemmelsesrett, og anses som et individ som trenger hjelp til å lære seg å ta ansvar for sitt eget liv (Ugelvik, 2011). I norske fengsler er en gjennomsnittlig innsatt ofte en mann med mer alvorlig fysisk og psykisk uhelse enn den resterende befolkningen. I tillegg er vedkommende ofte uten arbeid og utdanning, har økt sjanse for misbruk av rusmidler, og har dårligere sosiale nettverk og svakere familierelasjoner (Lundeberg & Rye, 2018; Ugelvik, 2016).

Problematiseringen av hvordan fangebefolkningen er sammensatt, og hvem som har størst tilbøyelighet for selvmord, bunner også i at disse gruppene har mange av de samme karakteristika. Mer tilbøyelig for selvmord er innsatte med psykiske lidelser, innsatte med en

rusavhengighet, og innsatte som nylig har opplevd brudd i nære relasjoner eller mangler et sosialt nettverk. Andre risikofaktorer knyttet til forhøyet selvmordstilbøyelighet er opplevelser av skam, skyldfølelse og negative fremtidsutsikter (Kriminalomsorgen, 2018). Sammenligner vi en typisk innsatt med risikofaktorer for selvmord i fengsel, ser vi at risikofaktorene for selvmord allerede er tilstedeværende både før og ved soningens start.

2.3. Relasjoner i fengselet

Dynamikken og relasjonene som finnes inne i fengslene anses som et fundamentalt aspekt av soningshverdagen. Dette gjelder både mellom de innsatte, og mellom innsatte og betjenter. Fra et institusjonelt perspektiv kan fanger forstås som 'kropper-uten-tillit' og betjenter som 'kropper-med-tillit'. Dette perspektivet baserer seg på den synlige og usynlige kontrollen betjentene har på fangene (Ugelvik, 2011, s. 84), og kommuniserer et kvalitativt skille mellom de innsatte og betjentene. Til tross for at forholdet mellom innsatte og betjenter anses både som fundamentalt og betydningsfullt, beskrives også en tykk, symbolsk rød linje mellom disse to rollene (Ugelvik, 2011).

Ribe-Nyhus (2020) skiller mellom 'fengselssamfunn' og 'fangesamfunn'. Fengselssamfunnet består av interaksjonen mellom fanger og betjenter, mens fangesamfunnet er det samfunnet som oppstår i den sosiale interaksjonen mellom fangene. Fengselssamfunnets sosiale roller er fordelt mellom betjenter og innsatte. Betjentene er forventet å bidra til endring av de innsattes atferd og forutsetninger for et bedre liv etter soningen (Crawley, 2006). Arbeidshverdagen inneholder ulike elementer, men rehabiliterende arbeid som kontaktbetjent står sentralt (Kriminalomsorgen, 2004). Som kontaktbetjent har man særlig ansvar for å følge opp 'sin' innsatt og skal være en viktig brikke i løslatelsesarbeidet (Fredwall, 2015; Kriminalomsorgen, 2004). Grunnlaget for sikkerheten og rehabiliteringen i norske fengsler er derfor basert på gode relasjoner og samhandling (Fredwall, 2015). Likevel vises et makt-perspektiv innenfor institusjonen hvor betjentene kan vise 'skjønn' i tildelingen av goder og onder, noe som skaper et undertrykkende skille mellom de to rollene (Ribe-Nyhus, 2020). Det blir derfor problematisert en sårbarhet i de asymmetriske relasjonene (Fredwall, 2015).

Videre kan fangesamfunnet beskrives i relasjon til Ugelvik (2011) sin betraktning om at de innsatte står sammen mot systemet, noe som visker ut forskjellene mellom de domfelte i møtet med betjentene. Systemet er ofte et samlebegrep som innsatte beskriver som de aktørene som har plassert dem i fengsel eller som bidrar til at de fortsatt er der. Systemet er en opplevd

motstander, og konseptet hjelper innsatte å skape orden i en kaotisk blanding av instanser og aktører på ulike nivåer, og som på ulikt vis påvirker dem. Systemet kan ofte oppleves abstrakt og ansiktsløst (Ugelvik, 2011). Til tross for dette, eksisterer det også hierarkier og grupper innad i fangebefolkningen (Mathiesen, 2006; Ugelvik, 2011). Det hierarkiske skillet er spesielt knyttet til innsatte som er siktet for, eller som soner sedelighetsdommer (Fredwall, 2015; Galtung, 1959; Ugelvik, 2011). Dette er en gruppe som den resterende fangebefolkningen anser som etisk og radikalt forskjellig fra dem selv (Ugelvik, 2011). Denne holdningen kan man også finne igjen hos noen betjenter i fengselet (Crawley, 2006; Fredwall, 2015). Dette belyser de mange ulike sosiale posisjonene og rollene som finnes i fengselet, og som domfelte hele tiden må forholde seg til, og kjempe for å opprettholde.

2.4. Tidligere forskning på selvmord i fengsel

De fleste studier som utforsker selvmord i fengsel gjør det ved bruk av kvantitative metoder, slik som å analysere selvmordsrater, at innsatte fyller ut selvevalueringskjemaer, eller at forskerne for eksempel analyserer demografiske, kriminelle og kliniske faktorer som kan assosieres med selvmord hos innsatte (se for eksempel Bukten og Stavseth (2021), Fazel et al., (2017), Morthorst et al., (2021)). Med dette som utgangspunkt ønsket jeg ved hjelp av kvalitativ metode å utforske sosiale forhold som kan påvirke fenomenet. Målet er en utvidet forståelse av problematikken, forsøkt belyst gjennom hvordan deltakerne i studien forstår og erfarer soningsforløpets påvirkning på den enkelte.

Kvantitative studier anser ofte bruk av isolasjon som en utbredt risikofaktor (Hammerlin, 2015; World Health Organization, 2007). Videre er tidligere selvmordsforsøk og selvmordstanker, psykisk sykdom, og varetektsfengsling, samt rusmisbruk og selvskading ansett som risikofaktorer (Fazel et al., 2008; Fazel et al., 2017). Også ensomhet (Kao et al., 2014), og opplevelser av mangel på sosial støtte eller dårlige relasjoner inne i fengselet (Sánchez et al., 2021) kan øke selvmordstilbøyeligheten.

Videre viser kvantitative studier at kvinnelige innsatte har høyere risiko for selvmord. I sammenligning med den generelle befolkningen, finner man at selvmordsratene typisk er tre ganger så høy hos mannlige innsatte, og hele ni ganger så høy hos kvinnelige innsatte (Bukten & Stavseth, 2021; Fazel et al., 2017). Flere risikofaktorer blir nevnt i denne sammenhengen, herunder at kvinner i større grad er utsatt for risikofaktorene på den «sosiale tapslisten» som fanger opplever (Hammerlin, 2009, s. 82), og at kvinnelige innsatte «har med seg en tyngre

ryggsekk enn menn» (Karlsen, 2018, s. 105). Dette kan inkludere at kvinner kommer fra tyngre livsvilkår enn menn, at kvinner i større grad sliter med psykisk og fysisk uhelse, at kvinner har et tyngre rusmisbruk, og at kvinner i større grad sliter med traumer etter å ha blitt fysisk og seksuelt misbrukt (Karlsen, 2018; Walker et al., 2015).

Høyest risiko for å begå selvmord i fengsel har innsatte med et lengre soningsforløp (Sánchez et al., 2021), slik som innsatte med en drapsdom eller de som sitter inne for seksual- og voldsforbrytelser. Også innsatte med narkotika- og alkoholrelaterte dommer har høyere risiko for å begå selvmord i fengsel (Bukten & Stavseth, 2021). Hos nylig løslatte er risikoen for å begå selvmord høyest for de som har sittet inne for en drapsdom, alkohol- og narkotikarelaterte dommer, og seksual- og voldsforbrytelser (Bukten & Stavseth, 2021). At nylig løslatte fra alkohol- og narkotikarelaterte dommer forbigår seksual- og voldsrelaterte dommer ved løslatelsen kan knyttes til at innsatte i norske fengsler har økt sjanse for misbruk av rusmidler (Bukten et al., 2017; Lundeberg & Rye, 2018; Ugelvik, 2016). Dette vil dog ikke diskuteres i denne oppgaven.

Avslutningsvis er det nevneverdig at noen få kvalitative studier har vurdert ulike sosiale forhold som kan påvirke selvmordsraten i fengsel. Eksempelvis har Suto og Arnaut (2010) intervjuet innsatte med tidligere selvmordsforsøk. Deres intervjuanalyse belyste mange av de samme funnene som kvantitative metoder fant, men med en mer utdypende beskrivelse fra deltakerne.

3.0. Teoretisk rammeverk

Fra et sosiologisk perspektiv kan selvmord i fengsel studeres på ulike måter. Dette inkluderer makt- og praksisstrukturer, eller hvordan samfunnet og det sosiale livet organiseres gjennom «kontroll, mangel på kontroll, integrering og desintegrering» (Hammerlin, 2009, s. 47). I denne oppgaven skal jeg i hovedsak fokusere på sistnevnte, belyst ved hjelp av relevant sosiologisk teori og teori om fengsel. Dette skal presenteres fortløpende.

3.1. Relevant sosiologisk teori

Durkheim (1897/2001) mente at selvmordstilbøyeligheten i et samfunn avhenger av både samfunnstilstanden og samfunnstypen. Dette kan beskrives som samfunnets grad av samhold, integrasjon og samarbeid (Dahl, 1999; Ritzer & Stepnisky, 2018). I forlengelsen av dette er sosial integrasjon og regulering beholdt som et fundament innenfor sosiologien også i moderne tid, selv om anvendelsene er noe modifisert og tilpasset vår tidsalder. I denne sammenhengen kan sosial integrasjon forstås som et strukturelt element i de sosiale relasjonene, det vil si hvor sterke båndene innad i ei gruppe er. Regulering kan forstås som et sett med felles normer som kontrollerer og koordinerer samfunnets holdninger og atferd (Mueller et al., 2021). Problematiseringen av fenomenet i norsk kontekst kan være knyttet til hvordan samfunnet integrerer norske domfelte, og videre hvordan fengselet regulerer de innsattes hverdag. Til tross for at ikke alle Durkheims selvmordshypoteser er anvendelige i samtiden, vil rammeverket av sosial integrasjon, regulering og velferd stå som sentrale aspekter også i dag (Wray et al., 2011). Disse punktene er også bærende i denne oppgaven.

3.1.1. Ulike typer selvmord

Durkheim (1897/2001) skilte mellom fire typer selvmord: anomisk, fatalistisk, egoistisk og altruistisk. Ethvert samfunn har et sett med moralske verdier og meninger som tilegnes individene. Å være integrert i et samfunn betyr at man vil føle en sosial tilhørighet og sterke bånd til andre i gruppen (Hughes et al., 1995). Dersom man er for lite integrert i samfunnet vil det individuelle overskygge kollektivet, og individet vil bli mer tilbøyelig for egoistiske selvmord (Durkheim, 1897/2001). Individet vil da oppleve seg selv som ubetydelig, og mangle opplevelsen av å være en del av noe større enn seg selv (Hughes et al., 1995). Det motsatte av egoistiske selvmord er altruistiske selvmord. Dette er en tilstand hvor individet er *for sterkt*

integrert i gruppen (Durkheim, 1897/2001). I denne tilstanden får individets liv mindre verdi enn gruppen som helhet, og individet har dermed ingen opplevelse av å ha en egen, separat eksistens (Hughes et al., 1995).

Videre er anomiske og fatalistiske selvmord knyttet til samfunnets regulering av individene. Gjennom en internaliserings- eller sosialiseringssprosess, blir samfunnets eksterne forventninger en del av individets personlighet. Samfunnet står derfor i posisjon til å fremprovosere en individuell moralsk bevissthet som veileder individets opplevelse av hvilke behov som er passende og upassende. Fatalistiske selvmord er et resultat av en overdreven regulering av individets sosiale forhold (Hughes et al., 1995). I en anomisk tilstand derimot, er individenes behov utilstrekkelig regulert av samfunnet, og de forventningene individet har etablert i sosialiseringssprosessen bryter sammen (Hughes et al., 1995). Dette kan føre til tap av individenes sosiale innflytelse, og individene må resosialiseres tilbake til samfunnet (Durkheim, 1897/2001). Dette kan blant annet skje dersom et individs sosiale posisjon omjusteres raskere enn individet kan tilpasse seg forventningene til sin nye posisjon. Anomiske selvmord er derfor et produkt av forstyrrelser i den sosiale orden (Hughes et al., 1995). I oppgaven bruker jeg anomi til å forstå problematiske aspekter av overgangsfasene, herunder domfeltes forsøk på å skulle tilpasse seg nye livsvilkår og forhold som påtvinges dem i møtet med det nye samfunnet.

I forlengelsen av sosialiseringssprosessen individene gjennomgår, kan man trekke inn 'de andre', som er sentrale i både Mead (1934/2013) sin teori om utviklingen av selvet, samt Berger og Luckmann (1966/2000) sin forståelse av «signifikante andre»². Individet utvikler seg i takt med sosiale prosesser, og den sosiale interaksjonen er derfor fundamental i individets utvikling (Mead, 1934/2013). Gjennom å knytte emosjonelle bånd til sine signifikante andre, internaliseres deres roller og holdninger (Berger & Luckmann, 1966/2000). Individets identitet blir derfor formet innenfor rammeverket for den sosiale verden, og dermed forstår individet seg selv likt som den sosiale verdenen forstår individet (Berger & Luckmann, 1966/2000). I oppgaven vil 'de andre' være viktige støttespillere i sosialiseringssprosessen av den domfelte.

² Berger og Luckmann (1966/2000) refererer til Mead når de viser til de signifikante andre, men dette er en antatt misforstått sosiologisk utvikling av begrepet, da Mead (1934/2013) ikke nevner dette spesifikt i boka *Mind, Self, and Society* (Rye, 2013). På bakgrunn av dette referer jeg til Berger og Luckmann (1966/2000) når jeg skriver om «de signifikante andre».

3.1.2. Liminalitet

Fengselssituasjonen kan innebære strukturelle endringer i hverdagen som oppløser det kjente, og som kan påvirke individers fundament. I boken *Rites de Passage*, beskriver VanGennep (1999) ulike overgangsritualer mellom sosiale posisjoner, steder og livsstadier verden over. Turner (1969) viderefører disse tankene i boken *The Ritual Process*. Overgangsritualene blir kategorisert i tre faser: *preliminale riter* (adskillelsen fra den nåværende sosiale tilstanden), *liminale riter* eller *terskelriter* (ritene som utføres på terskelen mellom to stadier), og *postliminale riter* (integrasjonen inn i den nye sosiale tilstanden) (VanGennep, 1999). Den preliminale fasen kjennetegnes med ulike symboler som tilsier at individet er i ferd med å løsrive seg fra den sosiale strukturen den kommer fra. I den liminale fasen derimot, er egenskapene tvetydige, og har få eller ingen likhetstrekk eller tilknytning verken til den sosiale strukturen individet kommer fra, eller til den sosiale strukturen individet er på vei til. Den postliminale fasen oppleves mer stabil. På dette stadiet har individet de samme rettighetene og forpliktelsene som de andre, og det forventes at individet forholder seg til normene og de etiske standardene som eksisterer i denne fasen (Turner, 1969). Spesielt relevant for oppgaven er den liminale fasen, hvor den domfelte befinner seg i skillet mellom det gamle og det nye, og tilhører egentlig ingen steds. Spesielt har jeg knyttet liminalitet til overgangsfasene i fengsel, med et særlig fokus på overgangen tilbake til samfunnet etter løslatelsen.

3.1.3. Ontologisk trygghet

I boka *Modernity and Self-Identity* beskriver Giddens (1991) begrepet *ontologisk trygghet*. I følge Giddens (1991), bygger ethvert individ et rammeverk av ontologisk sikkerhet ut fra hverdagslivets rutiner. Dette anses som fundamentalt for å kunne skape og opprettholde relasjoner og forstå omverden. Videre mener han at hverdagslivets internaliserte atferd er rutinepreget, og kommer naturlig av seg selv uten at vi nødvendigvis tenker over det.

Giddens (1991) beskriver 'det å bare kunne gjøre ting' som *praktisk bevissthet*. Dette forklarer det kognitive og emosjonelle ankeret i vår opplevelse av trygghet. Dette danner også grunnlaget for at noen forhold faktisk *må* tas for gitt dersom man skal kunne leve uten bekymringer. Med en gang denne tatt-for-gitt-heten oppløses, vil individet bli skeptisk til de hverdagslige tingene, og eksistensielle spørsmål formes, som gjerne omhandler tid, rom, kontinuitet og identitet. Ontologisk trygghet er derfor et grunnleggende premiss for å kunne håndtere frykt og fare, overgangsperioder, kriser og risikosituasjoner (Giddens, 1991). Angst, tillit og hverdagslivets

rutinemessige sosiale interaksjoner er derfor tett sammenbundet. Hverdagens rutiner kan forstås som forebyggende mekanismer for angsten som kommer med individets autonomi. Giddens (1991) skiller mellom termene *angst* og *engstelse*, og som et generelt premiss stammer den ubevisste angsten fra individers evne til å tenke fremover og kunne forestille seg fremtidige muligheter.

I følge Giddens (1991) vil derimot en ontologisk usikker person oppleve lite kontinuitet i sin egen utvikling. Livet vil oppleves som en serie av usammenhengende bruddstykker som gjør det umulig å holde fortellingen om seg selv gående. I tillegg vil en ontologisk usikker person oppleve angst knyttet til uforventede hendelser, samt erfare seg selv som handlingslammet i et miljø med mye forandring. Individers opplevelse av virkeligheten er derfor samstundes robust og skjør. Robust fordi man har tillit til de hverdagslige sosiale interaksjonene og til seg selv i møtet med de sosiale strukturene. Skjør på grunnlag av angsten knyttet til uforutsigbarheten i de sosiale interaksjonene og strukturene, samt vissheten om at fortellingen om seg selv er konstruert av egen forståelse av virkeligheten (Giddens, 1991). Begrepet relateres til påvirkningen soningsforløpet har på den enkelte.

3.2. Teori om fengsel

I det foregående kapittelet ble relevant sosiologisk teori presentert. I dette kapitelet skal jeg redegjøre for teorier om fengsel og fengselsforhold.

Begrensninger av den domfeltes friheter kan oppleves både «disiplinerende og integritetskrenkende» (Hammerlin, 2009, s. 84). Det er ulike forhold ved soningen som begrenser domfeltes rehabilitering, men mest relevant for oppgaven er 'frihetsberøvelsen', 'berøvelsen av autonomi og selvbestemmelsesrett' og 'svekkelse av personlig integritet og sosial identitet' (Hammerlin, 2009; Sykes, 1958). De betydelige skadene ligger nok likevel i frustrasjonen eller savnet som kommer med frihetsberøvelsen (Sykes, 1958). Grunner til dette kan være at frihetsberøvelsen er et bevisst, moralsk valg tatt av det frie samfunnet (Sykes, 1958) og dermed et «påført onde» den domfelte må leve med (Hammerlin, 2009). Frihetsberøvelsen kan derfor oppleves som et dobbelt tap, fordi den domfelte mister plassen sin i samfunnet, samtidig som de også opplever tap av frihet og selvbestemmelsesrett under straffegjennomføringen. På sikt kan dette true den domfeltes fundamentale verdighetsfølelse og redusere selvbildet betraktelig (Sykes, 1958).

I forlengelsen av dette kan man vurdere fengselet som en total institusjon. Goffman (1961, s. 13) viser til tre typiske kjennetegn ved totale institusjoner:

1. alle aspekter ved den tidligere kjente tilværelsen oppløses,
2. alle dagligdagse gjøremål utøves i fellesskap med en stor gruppe mennesker som er satt til å gjøre det samme, og
3. dagens gjøremål er nøye skjematisk, og håndheves i systemet, ovenfra og ned.

Typiske kjennetrekke ved totale institusjoner er den systematiske berøvelsen av individenes identitet, og videre hvordan dette begrenser de innsattes rolle innenfor institusjonens vegger. Krenkelsesprosessen (Goffman, 1961) består av en rekke degraderende forhold hvor den innsattes identitet gradvis berøves. Resultatet er en mortifikasjonsprosess, hvor den domfelte opplever et brudd med sin tidligere identitet. Tanken er at individet må brytes helt ned, for så å bygges opp som et friskt og lovlydig individ (Goffman, 1961). Ifølge Wheeler (1961) følger prisoniseringen en U-kurve hvor innsatte er nærmest samfunnet ved innsettelse og løslatelse, og er mest påvirket av fengselets kulturelle normer i midten av soningen. Wheeler (1961) hevdet at alle fanger endte med å være noe institusjonalisert etter fengselsoppholdet. Krenkelses- og mortifikasjonsprosessen (Goffman, 1961) er et element som kan føre til at de innsatte institusjonaliseres, og kan dermed vanskeliggjøre tilbakeføringsprosessen. I omtalelsen av de innsattes sosialisering inn i de gjeldende normene og holdningene i fangekulturen, bruker jeg prisonisering (Wheeler, 1961) og institusjonalisering (Pettersen, 2001) om hverandre.

I forlengelsen av tapene de innsatte kan oppleve *inne* i fengselet, er det like relevant å nevne lidelser som kan oppstå når innsatte tilbakeføres til samfunnet. Dette kan handle om usikkerheten og rådløsheten den domfelte kan oppleve når de plutselig blir tildelt en viss mengde frihet etter soningen. Det å plutselig få tilgang på frihet er ikke nødvendigvis uproblematisk, og kan like gjerne være en kilde til opplevd frustrasjon og lidelse (Shammas, 2014). Dette gjelder særlig institusjonaliseringen de innsatte har vært utsatt for. Likt Berger og Luckmann (1966/2000) beskriver institusjonalisering som en del av den samfunnskapte virkeligheten, kan vi også anta at dette gjelder domfelte. Fengselsinstitusjonen innsnevrer valgmulighetene, og frigjør dermed 'byrden' med å ta avgjørelser. Dette tilfører stabilitet i soningshverdagen, hvor aktivitetene etter hvert blir utført med minimum belastning. Soningsfølgeskadene (Lundeberg & Rye, 2018) som kommer av institusjonaliseringen, kan forsterke identitetsbruddet de innsatte opplever. Straffegjennomføringen i fengsel kan derfor virke passiviserende i den grad at de innsatte har lite ansvar for praktiske oppgaver og får lite

øving i ferdighetene man trenger i hverdagslivet (Bronebakk, 2012). Når vaner, regler og strukturer som tidligere begrenset mulighetene de innsatte hadde, oppløses ved løslatelsen, kan tilbakeføringen oppleves både frustrerende og problematisk (Shammas, 2014).

4.0. Design og metode

I dette kapittelet skal jeg redegjøre for oppgavens valgte design og metode. Kapittelet starter med en diskusjon av intervju som valgt metode, før datainnsamlingen, herunder rekruttering og utvelgelse av deltakere, utforming av intervjuguiden og gjennomføring av intervjuene beskrives. Mot slutten presenteres analytiske og vitenskapsteoretiske betraktninger, samt etiske refleksjoner.

Først, oppgaven baserer seg på en fenomenologisk tilnærming til empirien. Dette betyr at jeg forstår deltakernes perspektiver på norske soningsforhold basert på deres subjektive erfaringer av fenomenet. Med en fenomenologisk tilnærming fokuserer jeg på hva den sosiale verden betyr for individet og hvordan dette igjen gir mening til deres atferd og handlinger (Schutz, 1970).

4.1. Intervju som valgt metode

På grunn av mangel på kvalitative innblikk på sosiale prosesser i norske fengsler, ønsket jeg å benytte meg av intervju til å belyse dette. Til tross for at intervjumetoden er mye brukt innenfor kvalitativ metode (Atkinson, 2015; Silverman, 2017) og ofte kritisert for å være «minste motstands vei» (Atkinson, 2015), var det likevel denne metoden jeg anerkjente som mest formålstjenlig for å kunne få et innblikk i deltakernes meninger, holdninger og erfaringer. Ved bruk av intervju ønsket jeg å få tilgang på deltakernes perspektiver, samt å tolke meningen bak deres erfaringer (Kvale, 1996). I tillegg fikk jeg tilgang på hva deltakerne anså som relevant og viktig for tematikken (Bryman, 2012), noe som ga meg en unik tilgang til deres forståelse av fenomenet (Kusenbach, 2003). Tanken var at jeg ved hjelp av intervju kunne belyse fenomener og tilstander ved norske fengselsforhold som ikke kan forklares av statistikk og tall alene.

4.2. Datainnsamlingsprosessen

Datainnsamlingsprosessen ble på mange måter mer omfattende og tidkrevende enn jeg først hadde antatt. Jeg søkte først til kriminalomsorgen om å få intervjuer innsatte og betjenter i fengslene, men på grunn av kapasitetsmessige hensyn fikk jeg avslag på søknaden. Jeg sendte dermed en ny søknad til kriminalomsorgen om å få intervjuer ansatte i friomsorgen, en søknad som ble godkjent. I tillegg rekrutterte jeg deltakere fra andre organisasjoner som er i befatning med domfelte. Til slutt endte jeg opp med til sammen seks deltakere fra friomsorgen, Røde kors

og WayBack. Jeg skal nå redegjøre for hvordan jeg rekrutterte og valgte deltakerne, hvordan jeg utformet intervjuguiden og hvordan jeg gjennomførte intervjuene.

4.2.1. Rekruttering og utvalgelse av deltakere

Det første jeg måtte gjøre var å bestemme meg for hvilket miljø jeg ville undersøke, og videre hvem jeg ønsket som deltakere (Ryen, 2002). I tråd med Ryen (2002) vurderte jeg først hvilke deltakere som mulig kunne sitte inne med relevant informasjon. Etter å ha vurdert hvilke organisasjoner og aktører som kunne være aktuelle som deltakere, kontaktet jeg dem med informasjon om prosjektet, om de ønsket å delta, konfidensialitet, anonymisering, og samfunnsnyttens deres bidrag kunne gi. Da jeg hadde fått svar, sendte jeg oversikt over aktuelle tidspunkt for gjennomføring av intervju, og lot det bli opp til deltakeren hvor og når intervjuet skulle finne sted. Jeg stilte meg tilgjengelig til å gjennomføre intervjuene både fysisk og digitalt, samt på dag, kveld og helg. Deltakerne fikk også oversendt informasjons- og samtykkeskjema (se vedlegg 3).

I løpet av månedene prosjektet pågikk ble jeg ble nødt til å sende flere oppfølgingsforespørsler, enten fordi kandidatene hadde sagt ja til å delta i studien, men aldri kom tilbake med aktuelle tidspunkt, eller fordi jeg rett og slett ikke fikk svar på henvendelsene mine. I en telefonsamtale med en aktuell kandidat ble jeg informert om at det var mange i min situasjon, og at de fleste aktører utenfor kriminalomsorgen dermed ble overbelastet med spørsmål om deltakelse i forskning. Jeg måtte derfor prøve å finne en balanse mellom å akseptere avslagene jeg fikk, og å bruke krefter på å overtale moderat interesserte (Ryen, 2002). Likevel er utvalgsstørrelsen et spørsmål om skjønn, og store utvalg og mye data er ikke nødvendigvis en garantist for kvalitet (Ryen, 2002). Mot slutten hadde jeg tilgang på flere deltakere, men valgte å ikke gjennomføre alle intervjuene. Heller ble ikke det sist gjennomførte intervjuet transkribert og analysert. Dette på grunn av både tidsperspektiv, tilstrekkelighet og metningspunkt, altså når jeg opplevde at nye deltakere sine perspektiver ikke bidro med ny informasjon (Chambliss & Schutt, 2010).

Datamaterialet inneholder intervju med seks deltakere som har både sonings erfaringer og erfaringer fra å være ansatt i organisasjoner som jobber med domfelte. Lengden på intervjuene varte fra 56 minutter til 91 minutter, med en gjennomsnittlig lengde på 65 minutter per intervju. Deltakerne består av fem kvinner og én mann, med et aldersspenn fra 35 til 58 år. På grunn av konfidensialitet og anonymitet har jeg besluttet å gi deltakerne nummer i stedet for navn. På samme grunnlag har også geografisk lokasjon og posisjon i organisasjonen blitt utelatt.

Tabell 1: Oversikt over deltakere

Deltaker	Bakgrunn
1	Tidligere straffedømt; Jobber nå i WayBack
2	Tidligere straffedømt; Jobber nå i WayBack
3	Nettverk etter soning
4	Frivillig i visitortjenesten
5	Ansatt i friomsorgen Erfaring som fengselsbetjent
6	Ansatt i friomsorgen Erfaring som fengselsbetjent

Tabell 2: Beskrivelse av organisasjonene

Organisasjon	Oppgave
WayBack	En ideell stiftelse. Arbeider for innsattes tilbakeføring til samfunnet (WayBack, u.å.).
Nettverk etter soning	Et tilbud til tidligere straffedømte som hjelper de som vil ut av kriminalitet (Røde Kors, u.å.b).
Visitortjenesten	En nøytral samtalepartner som kommer inn i fengselet for å besøke den domfelte (Røde Kors, u.å.a).
Friomsorgen	Ansvar for gjennomføring av straff i samfunnet (Kriminalomsorgen, 2022b).

4.2.2. Utforming av intervjuguidene

Fordi jeg intervjuet ulike aktører fra organisasjoner som har forskjellig tilnærming til domfelte, hadde spørsmålene i intervjuguiden ulik relevans (se vedlegg 4). Formålet med intervjuguidene var å belyse sosiale forhold ved soningen som kan utvide vår forståelse for selvmordstilbøyeligheten blant norske domfelte. Prosessen knyttet til utformingen av intervjuguidene resulterte i at noen av spørsmålene ble endret, fjernet eller individuelt tilpasset deltakerne, slik at spørsmålene i større grad snevret seg inn på aspekter som var relevante til undersøkelsens overordnede forskningsspørsmål. Overordnet for intervjuguidene var likevel at de inneholdt oppvarmingsspørsmål, refleksjonsspørsmål og avsluttende spørsmål. Oppvarmingsspørsmålene dreide seg om biografiske og deskriptive data (Ryen, 2002) slik som

«kjønn og alder?» eller «hva er din rolle?». Refleksjonsspørsmålene la grunnlaget for intervjuet og inviterte til refleksjon. I denne fasen var det ønskelig at deltakeren gikk i dybden på spørsmålene, og at spørsmålene ble stilt slik at deltakeren kunne belyse sitt perspektiv på sin måte (Ryen, 2002). Da målet var å få tilgang på deltakernes perspektiver, ønsket jeg ikke å være *for* bundet til strukturen på intervjuguiden (Ryen, 2002), likevel var det viktig for meg å organisere intervjuguiden slik at jeg fikk inkludert de ulike forholdene jeg ønsket å utforske. Spørsmålene ble formulert slik at deltakernes egne erfaringer, opplevelser og tanker kunne få utfolde seg.

4.2.3. Gjennomføring av intervjuene

Målet med intervjusituasjonen var at den skulle utvikle seg som en fri samtale innenfor den gitte tematikken, med et fokus på hvordan deltakerne reflekterte og forsto tematikken (Bryman, 2012). Det var derfor viktig for meg å reflektere over hvilke spørsmål jeg stilte, og hvordan spørsmålene ble stilt. At jeg som forsker har monopol på tolkningen jeg gjør (Roer-Strier & Sands, 2014) gjorde det ekstra viktig for meg å formulere spørsmålene slik at det jeg var ute etter også var det som ble besvart, og videre at jeg stilte oppfølgingsspørsmål eller søkte bekreftelse på at jeg hadde forstått utsagnet rett dersom jeg opplevde noe som uklart.

I henhold til god forskningsetikk, ble informasjons- og samtykkeskjemaet gjennomgått og bedt signert før intervjustart, noe samtlige deltakere gjorde. Videre ble deltakerne informert om at lydopptaket ble lagret på mitt eget hjemmeområde på NTNU, at personopplysninger ville bli holdt adskilt fra intervjumaterialet, og at lydopptak og transkripsjon ble slettet etter endt transkribering. Samtlige deltakere samtykket til opptak av intervjuet.

I gjennomføringen av intervjuene møtte jeg på noen utfordringer. For det første merket jeg at de første intervjuene til en viss grad opplevdes uforutsigbare for meg, i og med at jeg har liten erfaring med intervju fra før. Utover i forskningsprosessen ble jeg tryggere i rollen min. Dette ga mer rom til å skape rammer for intervjuet, og jeg ble mer komfortabel i å veilede deltakeren tilbake til tematikken dersom jeg opplevde at vi snakket oss bort. I et intervju sto døra til kontoret åpent. Dette gjorde meg usikker på hvordan dette påvirket deltakeren, og om vedkommende, bevisst eller ubevisst, ekskluderte eller utelukket informasjon. Også bruk av digitale intervjuer kunne i utgangspunktet blitt utfordrende. Dette gjelder både muligheten for at teknologiske problemer kunne oppstå, men også fordi jeg opplevde at det begrenset muligheten til å lese deltakerens kroppsspråk. Om så er tilfellet, kan jeg ha oversett

observasjoner som kunne ha sagt noe om deltakernes forståelser eller erfaringer som kunne vært nevneverdige funn. Likevel opplevde jeg at digitale intervjuer tilgjengeliggjorde flere aktuelle kandidater, og ga meg et bredere geografisk grunnlag.

4.3. Arbeid med analysen: koding

De transkriberte intervjuene ble analysert ved hjelp av HyperRESEARCH. Kodingen av intervjuene involverte en kategorisering av datamaterialet (Chambliss & Schutt, 2010). HyperRESEARCH gjorde analysen mer oversiktlig, blant annet fordi jeg kunne velge å sortere etter kodegrupperinger. Jeg endte opp med til sammen **332** tekstnære koder som er utdrag fra empirien. Den første kodelisten ble deretter kategorisert i relevante grupper basert på oppgavens problemstillinger (se vedlegg 5). I den andre runden med koding gikk jeg mer analytisk til verks, og her fokuserte jeg på å finne mønster i datamaterialet (Linneberg & Korsgaard, 2019). Til slutt ble disse gruppene utgangspunktet for de ulike temaene i analysen: (1) varetektsfengsling, (2) relasjoner, (3) rehabilitering, (4) institusjonalisering, og (5) løslatelsen.

4.4. Vitenskapsteoretisk tilnærming

Opgavens analyse og diskusjon bærer preg av en blanding av induktiv og deduktiv metode. En induktiv tilnærming betyr at man tar utgangspunkt i empirien og jobber seg mot en teori, mens man ved å jobbe deduktivt starter med en eksisterende teori og modifierer empirien deretter. En blanding av disse kalles abduktiv metode, hvor det man observerer kan relateres til andre, lignende fenomener som tidligere er blitt forklart (Tavory & Timmermanns, 2014). Etter å ha arbeidet med materialet og analysen, ble det klart at jeg kunne sikte mot en konseptuell generalisering av funnene i analysen (Tjora, 2017b). Ut ifra fenomenet jeg studerte, ble begrepet 'liminale glippsoner' etablert som et konsept som jeg kunne bruke til å analysere og diskutere empirien (Swedberg, 2014). Mot slutten av analyseprosessen definerte jeg begrepet slik jeg forsto det, i sammenheng med empirien og teorien. Dette ble gjort ved å bruke allerede eksisterende ord fra henholdsvis teorien («liminal») og empirien («glippsoner») som til sammen ble en beskrivelse av funnene i oppgaven. I diskusjonen kunne jeg dermed snevre inn oppgavens funn og bruke konseptet til å drøfte oppgavens problemstillinger (Swedberg, 2014). Formålet med konseptualiseringen er at funnene i analysen skal kunne generaliseres utover fenomenet jeg har undersøkt i denne oppgaven. I relasjon med empirien, tidligere forskning og

teorien, er målet at begrepet skal underbygge oppgavens gyldighet og generaliserbarhet (Tjora, 2017a).

4.5. Etiske refleksjoner

Etiske refleksjoner var knyttet til alle stadier av forskningsprosjektet, men noe var gjennomgående for hele studien, herunder samtykke, konfidensialitet, anonymitet og tillitt (Ryen, 2002). I og med at jeg skulle behandle personopplysninger, var jeg pliktig til å sende en søknad til NSD som ble godkjent (se vedlegg 1). På grunn av målgruppen min måtte jeg også sende en søknad til kriminalomsorgen som også ble godkjent (se vedlegg 2).

Jeg var hele veien bevisst hvilken ansvarsrolle jeg som forsker hadde i henvendelsen til aktuelle kandidater (Kusenbach, 2003; Macphail, 2004), særlig fordi selvmord er et sensitivt forskningsområde. Jeg var derfor opptatt av å informere om at studien i hovedsak dreide seg om sosiale prosesser i fengselet som kan beskrive selvmordsratene vi ser. Jeg var hele veien bevisst at forskningen ikke skulle være skadelig for noen, verken respondenter, samfunnet eller øvrige deltakere. I tillegg har jeg vært nøye med å informere om, og ivareta anonymisering og deltakernes konfidensialitet, slik at deltakernes identitet og lokalitet ikke er gjenkjennbar for leseren (Ryen, 2002). På grunn av ulike forhold knyttet til anonymisering, har jeg valgt å gi deltakerne nummer i stedet for navn, samt å fjerne deres geografiske lokasjon og deres posisjon i organisasjonen.

Videre var det viktig for meg å skape en positiv relasjon til deltakeren. Deltakerne ble informert om taushetsplikten tidlig i rekrutteringsfasen. I tillegg var jeg opptatt av å gi deltakerne god informasjon om prosjektet, og at samtykket var frivillig og dokumenterbart. Dette ble gjort ved at jeg informerte om deres rettigheter både muntlig og skriftlig, og at jeg samtidig informerte om at de når som helst kunne trekke seg fra studien uten å oppgi grunn og uten videre konsekvenser. Deltakerne ble også informert om at de sto helt fritt til å velge hvilke spørsmål de ønsket å svare på. Deltakerne ble tilsendt informasjons- og samtykkeskjema per e-post, og fikk det også opplest på starten av intervjuet. Samtlige deltakere signerte samtykkeskjemaet, og hadde ingen motsigelser til deltakelse i prosjektet eller til opptak av intervju.

Både i forespørselen om deltakelse, og i informasjonsskrivet, understreket jeg at jeg opererer uavhengig av kriminalomsorgen. Jeg var også forberedt på å forholde meg nøytral i eventuelle konflikter som kunne oppstå i løpet av intervjuene. Eksempelvis dersom det kom frem

konflikter mellom deltaker og instanser vedkommende har vært i kontakt med, ulike ståsteder knyttet til fengselssystemet, eller konflikter knyttet til samfunnet som helhet. Nøytralitet har dog også vært et valgt ståsted og derfor noe jeg har reflektert rundt. Det at jeg kan være påvirket av kunnskap jeg har om tematikken, eller verdier og oppfatninger jeg som individ har (Ryen, 2002), kan bidra til å farge eller gjøre at jeg (ubevisst) har trukket konklusjoner den ene eller den andre veien. Tanken om å forholde meg nøytral har derfor vært knyttet til å kunne åpne opp for, og objektivt diskutere, ulike perspektiver i analysen, og på den måten knytte empiri og teori sammen på nye måter. Hensikten med sluttproduktet er at alle deltakerne skal kjenne seg igjen i arbeidet. Dette innebærer at jeg er bevisst over, og står for, alle valg som er blitt tatt i løpet av prosjektperioden, og at jeg har forpliktet meg til å opptre ansvarlig, etisk og åpent i forskningen min.

4.6. Kvalitetsvurderinger

I denne delen skal jeg vurdere oppgavens pålitelighet, gyldighet og generaliserbarhet. Målet er at leseren skal få et innblikk i forskningsprosessen, og selv vurdere kvaliteten på produktet (Tjora, 2017b). Noe av det som har vært essensielt i forskningsprosessen er refleksjonen knyttet til mine egne verdier og hvordan dette igjen kan ha påvirket undersøkelsen (Ringdal, 2013). Dette inkluderer hvilke utdrag fra intervjuene jeg har valgt å bruke, og også hvilke tolkninger jeg har gjort av empirien. Det har vært viktig for meg å være bevisst at det er deltakerne i studien som er eksperter på sin kunnskap, sin opplevelse av erfaringene de har gjort seg, sine egne følelser og ikke minst seg selv. Som forsker har jeg vært heldig å få tilgang på dette (Ryen, 2002), og det å forsøke å forholde meg nøytral og objektiv i analysen har derfor vært essensielt.

4.6.1. Pålitelighet

I forskning er det ikke fremmed at forskeren er engasjert i fenomenet som studeres. Oppgavens pålitelighet vil derfor kunne styrkes ved å reflektere over ulike aspekter som kan ha påvirket sluttproduktet (Tjora, 2017b). Pålitelighet handler om hvorvidt studien kan gjenskapes av andre dersom samme metode blir brukt. I kvalitativ forskning er funnene avhengig av om de interne egenskapene ved datamaterialet også kan oppstå utover studiens deltakere, samt hvordan jeg har klassifisert funnene (Lewis et al., 2014). Som student har jeg brukt mye tid på dette prosjektet, og mitt engasjement for fenomenet har hele veien vært tilstedeværende. Et ideal i denne oppgaven har derfor vært å forske med et åpent sinn, «men samtidig med kunnskap nok

til å nærme meg feltet på en hensiktsmessig måte» (Fangen, 2010, s. 47). Oppgavens pålitelighet vil dog kunne være farget av kunnskapen jeg allerede sitter på, og som trigget min interesse til å studere fenomenet i utgangspunktet. Et viktig poeng for meg har derfor vært å utforme intervjuguidene slik at spørsmålene har invitert deltakerne til å reflektere rundt egne opplevelser, samtidig som de skulle åpne opp for at deltakerne kunne utdype egne erfaringer og tanker knyttet til sosiale forhold i og rundt fengselet.

Videre har det vært viktig for meg å stille meg undrende og utforskende til det deltakerne har fortalt (Tjora, 2017b), og ikke trekke forhastede slutninger eller forsøkt å plassere sitater sammen med eksisterende teori eller kunnskap jeg har fra før. Særlig fordi man kan anta at bakenforliggende årsaksforklaringer for selvmordstilbøyeligheten blant norske domfelte er komplekse og uregelmessige, kan jeg ikke utelukke at oppgavens valgte teorier og konsepter på noen områder kan være misvisende eller ha utelukket viktige elementer i analysen. Jeg kan heller ikke utelukke at noen av utsagnene kan ha blitt presentert på bakgrunn av min forforståelse av tematikken. Oppgavens pålitelighet kan i varierende grad være påvirket av mitt engasjement og kunnskap på feltet. Til tross for at jeg har forsøkt å forholde meg åpen, objektiv og nøytral i hele forskningsprosjektet, kan jeg ikke utelukke at dersom en annen student eller forsker hadde gjennomført den samme studien, kunne vi endt opp med ulike analytiske funn. Dette gjelder både valg av sosiologiske teorier, men også på grunn av ulik forståelse og inngang til empirien.

4.6.2. Gyldighet

I vurderingen knyttet til oppgavens gyldighet, diskuterer jeg om jeg har funnet det jeg tror jeg har funnet (Flick, 2006), og hvordan forskningsspørsmål, datagenerering og teori henger sammen (Tjora, 2017b). Datamaterialet i oppgaven gir bare rom for deler av materialet jeg har samlet inn. Dette gjør at leseren er prisgitt at de sitatene som presenteres i oppgaven, taler til datamaterialet som helhet (Ryen, 2002). I utvelgelsen av sitater har jeg forsøkt å velge ut beskrivende materiale og eksempler som belyser ulike aspekter av deltakernes tanker og perspektiver.

I denne oppgaven anså jeg intervju som den best egnede metoden for å kunne belyse og diskutere problemstillingen. Da jeg har jobbet abduktivt med oppgaven, har problemstillingene blitt bearbeidet og utviklet etter hvert som nye funn har tilkommet. Valgt teori og innfallsvinkler kan på ulikt vis ha påvirket oppgavens gyldighet. Likevel inviterte jeg deltakerne til å knytte

egne erfaringer, perspektiver og følelser til tematikken jeg studerer. Jeg har tolket dette ut ifra min opplevelse av hvordan dette har skapt mening og forståelse i deltakernes virkelighet (Tjora, 2017b). Da den sosiale virkeligheten uansett ikke er statisk (Ryen, 2002), har målet med oppgaven ikke vært å teste teoriene, men heller bruke dem som en inngang til analysen og diskusjonen.

4.6.3. Generaliserbarhet

I vurderingen av oppgavens generaliserbarhet fokuserer jeg på generelle strukturer (Gobo, 2004) og videre om funnene er overførbare til andre sammenhenger (Fangen, 2010). Ved bruk av konseptuell generalisering i diskusjonen har jeg forsøkt å sikre empiriens relevans, og dermed styrke oppgavens gyldighet og generaliserbarhet (Tjora, 2017b). Teorien og empirien har resultert i utviklingen av begrepet 'liminale glippsoner'. Dette begrepet er etablert for å kunne generalisere problematiske aspekter av overgangsfasene i norsk straffegjennomføring, men målsettingen har vært å foreslå et generelt konsept som gjør seg gjeldende utover de aktuelle overgangsfasene jeg har studert. På grunn av oppgavens kvalitative utforming, er formålet likevel ikke at undersøkelsen skal være statistisk representativ, men heller å belyse ulike perspektiver, erfaringer og meninger, og dermed la det være opp til leseren å avgjøre om funnene kan generaliseres også utenfor studien.

5.0. Analyse

Oppgavens to underproblemstillinger spør hva som kjennetegner de sosiale prosessene som er knyttet til løslatelsen, og hvilke implikasjoner dette har for tilbakeføringen. Disse skal til sammen kunne belyse oppgavens hovedproblemstilling som spør hvordan vi kan forstå de kritiske overgangsfasene i norske fengsler. Da jeg antar at straffegjennomføringen består av tre faser, er også presentasjonen av funnene inndelt i de samme tre fasene av fengslingen: 1) varetekten, 2) selve oppholdet i fengsel, og 3) løslatelsen. Det første kapittelet omhandler varetektsfengslingen som et synlig bevis på frihetsberøvelsen, deretter kommer et kapittel som tar for seg fengselsoppholdets påvirkning på den enkelte. Til slutt kommer et kapittel som omhandler løslatelsen. Overskriftene i analysen er utdrag fra deltakernes sitater, og er valgt ut for å få en empirinær tilnærming til datamaterialet.

5.1. Det første møtet med fengselet

Det første møtet med fengselet blir belyst gjennom varetektsfengslingen og handler i stor grad om at frihetsberøvelsen forstyrrer den sosiale orden og fratrar den domfelte sin grunnleggende trygghet i møtet med en ny, sosial struktur.

5.1.1. «Man får seg jo et sammenbrudd etter noen dager der»

En av de mest kritiske fasene ved soningen er varetektsfengslingen (Bukten & Stavseth, 2021). Dette handler i stor grad om at man er uforberedt, og at denne akutte tilstanden kan gi ringvirkninger i tiden som kommer.

[...] det opplevdes veldig vanskelig, og man fikk seg jo et sammenbrudd, sant, etter noen dager der. [...]. Du blir bare satt i fengsel, ikke sant, og de bryr seg ikke om ytterdøra di ikke er låst, eller om du har en hund hjemme i gangen, eller om du ikke har betalt husleia di, eller om du ikke har bank-ID med deg. De bryr seg ikke om noen slike ting når du kommer inn. (Delt.2, tidligere straffedømt, nå WayBack).

Dette sitatet illustrerer et kritisk vendepunkt for domfelte. I det ene øyeblikket er man et fritt individ på lik linje med andre, og i det neste øyeblikket er man en domfelt som er berøvet sin frihet og, på mange måter, sin identitet og sosiale posisjon. Varetektsfengslingen skaper et brudd med den kjente tilværelsen, og forstyrrer individets forståelse av seg selv i møtet med en ny livssituasjon. De hverdagslige tingene som å låse ytterdøren, eller å betale husleien, mister

plutselig betydning i denne sammenhengen. Allerede i denne fasen vil individets sosiale posisjon degraderes, og individet mister muligheten til både å bestemme over seg selv, men også å ha innflytelse på sin egen tilværelse. Når den domfelte ved varetektsfengslingen brått blir plassert i en ukjent situasjon, omjusteres den sosiale posisjonen raskere enn det vedkommende har mulighet til å tilpasse seg den nye posisjonen. Den domfelte har i liten grad hatt mulighet til å forberede seg på den nye tilværelsen i forkant av varetektsfengslingen, noe som også kan forstyrre muligheten til å tilpasse seg selve tiden i varetekt. Sammenbruddet det refereres til, kan derfor komme av at den domfelte på mange måter ikke lenger tilhører samfunnet det kom fra, og enda ikke har funnet sin plass inne i fengselssamfunnet. Den domfeltes rolle er tvetydig og er situert i en posisjon midt mellom to konkrete samfunn.

Hvordan man håndterer varetektsfengslingen kan også handle om hvor mye man har å tape. Dette blir eksemplifisert ved deltaker 6, som jobber i friomsorgen: «*spesielt for de som har mye å tape, så tror jeg straffen er enda mer straffende*». Det kan virke som at domfelte blir delt inn i ulike grupper, basert på 'hvor mye de har å tape'. En som opplever å ha 'mer å tape', kan nok antatt være mer sosialisert inn i det øvrige samfunnet, og er nok også mer sosialt integrert enn en som opplever å ha 'mindre å tape'. Den domfeltes moralske bevissthet kan derfor være preget deretter. Å bli varetektsfengslet kan derfor bryte med både individets og samfunnets forståelse av hvem man tror man er, og hvem man faktisk er. Varetektsfengslingen kan derfor oppleves som et akutt dobbelt-tap, hvor man mister både sin frihet og anerkjennelse. Posisjonen som fange vil være antatt vanskeligere å tilpasse og forholde seg til. Grunnet i den akutte, nyoppståtte livssituasjonen, kan varetektsfengslingen oppleves som å sette livet på vent på ubestemt tid.

5.1.2. «Det er soning å vente på soning»

Å sette livet på vent gjør man også når man venter på å starte soningen. Deltaker 2 fra sitt perspektiv som tidligere domfelt, forklarer at «*det er soning å vente på soning*» fordi «*det kan gå alt fra en måned til tre år [...]. Så bruker de så lang tid på å få deg inn i fengsel at du rekker å hope opp nye forhold på nytt igjen*». Til tross for at man enda ikke har startet soningen, starter soningsforløpet på mange måter likevel her. I denne mellomfasen er det lite som kan gjøres av både den domfelte og av andre aktører. At dette er et problematisk aspekt av forløpet til soning er grunnet i premisset om at tilbakeføringsprosessen skal starte med en gang den domfelte har fått sin dom. I denne mellomfasen er det vanskelig å starte et slikt forløp: «*ikke vet de når de*

skal inn, og kanskje – om det tar fem til åtte måneder da, så går det jo ikke an å sette i gang så mye på utsiden heller. Så det er skikkelig stress». (Delt.3, Nettverk etter soning). I tillegg er det ingen som har ansvar for den domfelte i denne perioden: *«[...] det står ikke noen plass i våre retningslinjer at vi må sørge for at vi må ha oppfølging. Det er personavhengig»* (Delt.5, friomsorgen). Ansvar for å holde seg lovlydig er derfor overlatt til individet. Deltaker 6 fra friomsorgen tror at dette nok er mye å forvente av individer som har levd et kriminelt liv over tid: *«det tror jeg kan føre til at folk gir litt faen da, eller gir opp litt, og tenker at nå er det det samme hva jeg gjør».* I tiden mellom man har fått en dom og skal inn til soning, kan sosialiseringprosessen bryte sammen. Samfunnets forventinger om at den domfelte skal forholde seg lovlydig er fortsatt til stede, men på grunn av allerede tapt sosial innflytelse og sosial posisjon, kan den domfelte oppleve å ikke ha ‘mer å tape’. I utgangspunktet kan denne fasen være en tid for forberedelser, men i denne mellomfasen er ikke den domfelte regulert av verken samfunnet eller fengselet, og har få eller ingen aktører eller nettverk som kan starte en rehabiliteringsprosess. Dette gjør at domfelte befinner seg i en fase som i utgangspunktet anses som soning i seg selv, men som gir en opplevelse av at man ‘kan gjøre hva man vil’, fordi det er ingen der til å regulere og begrense individet.

5.2. Livet i fengsel

Livet i fengsel handler i stor grad om hvordan frihetsberøvelsen og de sosiale prosessene inne i fengselet bryter ned den domfelte sin identitet, og videre hvordan reguleringer kan føre til institusjonalisering, fravær av sosiale relasjoner, og en sosialiseringprosess inn i fangesamfunnet.

5.2.1. «Elsk meg når jeg trenger det mest, men fortjener det minst»

Ugelvik (2011) hevder at domfelte har fått en posisjon som moralsk mindreverdige. Deltaker 2 fra sitt arbeid i WayBack, belyser hvordan domfeltes sosiale posisjon defineres av det øvrige samfunnet.

På grunn av at de er kriminelle, det de gjør er galt og straffbart, så har vi på en måte fått grønt lys til å se ned på disse menneskene. Behandle dem dårligere. [...]. Så her har vi et alvorlig, alvorlig, inhumant syn på ei målgruppe. (Delt.2).

Utdraget viser et skille mellom 'dem' og 'oss' gjennom bruk av ord som «*de* er kriminelle» og derfor har «*vi* har fått grønt lys til å behandle dem dårligere». Dette kan være holdninger samfunnet generelt har mot kriminelle, og for domfelte kan disse holdningene også være med å legitimere deres posisjon og rolle som kriminelle. Særlig fordi samfunnets holdninger mot kriminelle skaper rammer for hvordan den domfelte forstår sin sosiale posisjon, internaliserer sine rolle, og videre hvordan dette legitimerer deres identitet i møtet med samfunnet. Men, dette utdraget viser også en human tanke om hvordan *vi* som samfunn har utviklet et inhumant syn på ei målgruppe, med et underforstått premiss om at disse internaliserte holdningene må endres dersom tilbakeføringen skal fungere.

Trukket ut fra empirien er det forskjell på ulike domfelte. Særlig skilles det mellom innsatte med en rusavhengighet, og domfelte som har begått grove, kriminelle handlinger, og som soner lengre dommer. Det er den sistnevnte gruppen som deltakerne mener burde være de som fyller fengslene. Deltaker 4 viser et skille mellom innsatte som lider av rusavhengighet, og andre domfelte, gjerne som har begått grove, kriminelle handlinger.

Når man sitter på 12 år, da er man ikke narkoman vet du, da har man gjort noe annet. Da er man antakeligvis stofffri i den grad man har vært narkoman mens du tok livet av det mennesket. Så det blir noe annet. (Delt.4, visitortjenesten).

Samtlige deltakere er enige om at de verken støtter eller forsvare grove, alvorlige kriminelle handlinger, men er enige om at det både for samfunnet og for individet er viktig med god rehabilitering før disse domfelte kan komme tilbake til samfunnet. Likevel oppleves denne gruppa som vanskeligere å hjelpe, grunnet deres kriminelle identitet og bakgrunn.

Vi [WayBack] får penger av justisdepartementet for å hjelpe straffedømte, og vi vil gjerne hjelpe dem også, men de blir ikke en del av gruppa her. Da blir det en-til-en-opplegg. [...] for jeg tenker ... dem er det ingen som vil hjelpe. [...]. Vi tenker at vi kan ikke bruke så veldig mye ressurser på dem, men hvis det er noen av dem som tar kontakt så følger vi opp en-til-en. Noen er nødt til å gjøre det. De blir jo løslatt, og det er jo for å hjelpe både samfunnet og dem også da, for at det er jo en vanskelig gruppe. Det er mye grovt. (Delt.1, tidligere straffedømt, nå WayBack).

Et tosidig aspekt av straffegjennomføringen gjenspeiles her. For samfunnet sin sikkerhet, er det best at noen tar på seg ansvaret for denne typen domfelte. I og med at organisasjonene får penger for å følge opp alle typer domfelte, virker det som et ansvar de føler seg forpliktet til å ta, selv om det ikke er en prioritert oppgave. I tillegg er det viktig for den domfelte selv, fordi det er en arena hvor vedkommende kan sosialiseres, integreres og rehabiliteres for å bli en del av samfunnet ved løslatelse. Deltaker 5 fra friomsorgen opplever også at rehabilitering en-til-en er

den antatt beste metoden, fordi «*det er så vanvittig skambelagt også*». Dette bekreftes også av deltaker 6 fra friomsorgen som forteller at «*noen skammer seg så mye at de ikke klarer å se seg selv i speilet*». En-til-en-møtene med domfelte som har begått alvorlig, kriminelle handlinger legitimeres ved å tenke seg til hvordan disse domfelte opplever sin situasjon. Skam er en følelse begge deltakerne fra friomsorgen tror disse domfelte opplever, og ønsker derfor å tilpasse behandlingen slik at tilbakeføringen blir trygg og fri for stigmatisering. Skammen de føler på kan være knyttet til vissheten om hvilke holdninger og fordommer som finnes ute i samfunnet, og at den domfelte sin sosiale posisjon og identitet ikke samsvarer med det. Likevel kan dette hindre sosialisering inn i samfunnet.

Skammen som nevnes i forbindelse med å være en fange, kan være en medvirkende forklaring til hvorfor denne gruppa, da særlig innsatte med en drapsdom og de som sitter inne for seksual- og voldsforbrytelser, har høyest risiko for å begå selvmord både i fengsel og etter løslatelse (Bukten & Stavseth, 2021). Ifølge deltakerne kan særlig disse domfelte oppleve fengselssituasjonen som integritetskrenkende, og slite med å forstå hvordan de skal navigere seg innenfor «det ansiktsløse systemet» (Ugelvik, 2011). Deltaker 2 opplever at domfelte «*drukner av bunnløs fortvilelse fordi de ikke klarer å finne veien i fengselet*», gjerne fordi betjenter ikke er tilgjengelige for samtaler, krenker de innsatte, og behandler dem umenneskelig. Etter en tid i fengsel er det nok forventet at man skal ha tilpasset seg den nye hverdagen og at rutiner og normer skal være tilegnet. Likevel viser utsagnet at domfelte må resosialiseres inn i sin nye livssituasjon med hjelp fra betjenter i fengslene, men at denne prosessen enten ikke påstartes, eller ikke fullføres, og at hjelp er lite tilgjengelig. På mange måter kan vi tro at det er lite nærvær av det relasjonelle i fengselet, og dermed også mangel på viktige personer som kan fungere som støtte gjennom soningsforløpet.

Deltaker 2 beskriver hvilke konsekvenser fraværet av sosial integrasjon kan medføre, særlig fordi den domfelte, grunnet frihetsberøvelsen, egentlig ikke har mulighet til å påvirke sin egen sosialiseringssprosess i noen grad. I tillegg er livssituasjonen ny og ukjent, og mangel på sosial tilhørighet kan gjøre situasjonen verre.

De har ingen bestemmelsesrett, og møter på ufine betjenter og lite hjelpsomme betjenter, og betjenter som ikke har noe forståelse for at dette er et mareritt for dem - et helt nytt, nyklekt mareritt som de har, ja, selvfølgelig plassert seg selv i, men like fullt så er det et sjokk. Et fysisk og psykisk sjokk. Og mange bruker fraser som 'jeg kommer til å ta livet av meg', 'dette kommer jeg ikke til å klare', 'jeg kommer til å henge meg på cella', 'hvordan skal jeg komme meg ut av dette her?' (Delt.2, tidligere straffedømt, nå WayBack).

Jeg bruker å si til dem [betjentene] at de er jo egentlig sosialarbeidere, sånn egentlig, så er de faktisk det. Sikkerhet og slike ting skal gå først. Alltid gå først. Det er det de lærer. Men som en god nummer to på lista så er det det menneskelige, altså den omsorgen de bør gi, som jeg mener er viktigst. [...]. Å ha de peptalk-samtalene med dem, så de innsatte føler seg sett og hørt. Det er det sørgelig lite av. [...]. Vi har også betjenter i [navn på fengsel] som går helt amok og roper og skriker til de innsatte, og kaller damene på kvinneavdelingen for knarkkjerringer og ... altså. Det er, du aner ikke. Dårlig impuls kontroll og dårlig personhåndtering. (Delt.2, tidligere straffedømt, nå WayBack).

I møtet med fengselsinstitusjonen, vil frihetsberøvelsen stå som et gjennomgående regulerende tiltak som berøver den domfeltes autonomi og mulighet til å ha innflytelse på egen hverdag. Dog er det ikke straffen i seg selv som blir trukket frem som det største problemet, men heller det sjokket som kommer ved å bli plassert under slike degraderende forhold. De begrensede forholdene skaper et trykk mot den innsatte som er vanskelig å håndtere, og kan fylle møtet med institusjonen med både forvirring, uklarhet, angst og sinne. Angsten kan være knyttet til at man har mistet kontinuiteten i tilværelsen. Særlig kan dette være relatert til at fengselet gjør individet både handlingslammet og følelsesmessig lammet, og fratrar den domfelte kontrollen over sin egen situasjon og sosiale innflytelse, noe som kan trigge selvmordstanker grunnet apati og likegyldighet til livet.

Å ha et støtteapparat som følger den enkelte gjennom soningsforløpet er viktig, og bør, ifølge deltaker 2, være andreprioritet. Likevel er det ikke det menneskelige som blir trukket frem i beskrivelsen av betjenter. Håndteringen av, og atferden mot domfelte kan nok igjen være med på å legitimere og internalisere den domfelte sin forståelse av sin sosiale posisjon og kriminelle identitet. Dette kan bidra til å øke avstanden mellom støtteapparatet og den domfelte, noe som virker problematisk i arbeidet med tilbakeføringsprosessen. Dette gjelder særlig med tanke på hvor viktig resosialiseringen tilbake til samfunnet antas å være, til tross for at noen betjenter ikke ser ut til å prioritere dette. Dette beskriver også det hierarkiske skillet mellom betjenter og innsatte i fengsels-samfunnet, slik det er beskrevet av Ribe-Nyhus (2020). Den tykke, symbolske linjen (Ugelvik, 2011) defineres her gjennom møtet mellom domfelte og betjenter som ikke anerkjenner de innsattes behov for hjelp, og som behandler dem hardt og umenneskelig. Den rehabiliterende tilnærmingen virker ikke å være til stede i denne sammenhengen, men belyser heller en prosess som motsier rehabiliteringsmandatet som betjentene har.

Videre har betjenter, og særlig kontaktbetjenter, en forebyggende og rehabiliterende funksjon i fengslene (Fredwall, 2015; Kriminalomsorgen, 2004). Blant deltakerne var det imidlertid en

gjennomgående opplevelse av en lite velfungerende kontaktbetjentordning: «[...] mange jeg snakker med som har sittet i 2 måneder har ikke hatt kontakt med kontaktbetjenten sin i det hele tatt» (Delt.1, tidligere straffedømt, nå WayBack). Også her ser vi fravær av sosiale relasjoner. At noen domfelte ikke har kontakt med kontaktbetjenten sin, som i utgangspunktet skal være dens nærmeste sosiale tilgangspunkt inne i fengselet, er problematisk. Da den domfeltes fysiske muligheter inne i fengselet er begrenset, vil det ikke være lett å oppsøke, og ta kontakt med sin kontaktbetjent. Tilgjengeligheten på betjenter problematiseres også av deltaker 5 fra friomsorgen, som viser til systematiske årsaksforklaringer til fraværet, deriblant at «*de jobber turnus, de er ofte borte, de blir sendt rundt på ulike avdelinger*», men hevder likevel at

du er nødt til å ha personell i det enkelte fengsel som er dedikert til tilbakeføring, og som etablerer kontakt med kommunene og sikrer at den som løslates har et sted å gå, sånn at de ikke bare blir sendt ut i det store intet. (Delt.5, friomsorgen).

Dette virker noe problematisk og selvmotsigende, da de systematiske årsaksforklaringene på hvorfor noen betjenter er fraværende nok hindrer mulighetene til å kunne dedikere enkelte til én enkelt oppgave inne i fengselet. Med dette virker det som at det er flere problematiske aspekter av rehabiliteringsarbeidet. For det første virker det å dreie seg om en nedlatende holdning mot innsatte som gjør at ikke alle domfelte får mulighet til å benytte seg av de rehabiliterende mulighetene man har krav på. I tillegg virker ressursmangel og styring fra høyere hold til å påvirke hvor godt ansatte får jobbet med sine innsatte for å sikre en god tilbakeføring.

5.2.2. «Det er ikke lagt opp til at de nære relasjonene skal opprettholdes»

At sosiale relasjoner, sosial integrasjon og sosial tilhørighet er viktig for den domfelte i tilbakeføringsprosessen er alle deltakerne enige om. Likevel er det ulike faktorer som påvirker om dette er tilstedeværende. I fangesamfunnet kan skammen og sorgen som beskrives hos domfelte være definert av den resterende fangebefolkningens syn på dem. Dette kan bidra til å belyse det hierarkiske skillet i fengselet (Ugelvik, 2011; Mathiesen, 2006), hvor skillet ofte er knyttet til draps- eller sedelighetsdømte (Fredwall, 2015; Galtung, 1959; Ugelvik, 2011). Opplevelsen av dette hierarkiet finnes også hos deltakerne.

For noen år tilbake så kunne man jo komme inn på avdeling på vaffelsteikning og det satt en mann alene på et bord som hadde styringa på alle. Og han som satt for pedofili, han satt ikke der nei, han satt inne på cella si og spiste, for han fikk i grunnen ikke komme ut heller, av de andre. [...]. Så er det jo, ja ... et realt drap, det er nå ryddig, egentlig, i forhold til mye annet, på en måte. Voldtekt og pedofili og sedelighet, det er jo de som på en måte sitter lengst nede, da. (Delt.4, visitortjenesten).

Til tross for at fangesamfunnet er konstruert som et samfunn i samfunnet hvor det handler om å fremheve sin kriminelle identitet (Ribe-Nyhus, 2020), er det også hierarkiske skiller innad i fangegruppa. Noen domfelte blir også i dette samfunnet ekskludert og presset ut. Forståelsen av dette hierarkiet eksisterer både blant innsatte og hos betjenter. Ribe-Nyhus (2020) beskriver hvordan betjenter på et vis er tildelt fordelene av å kunne fordele goder og onder til de innsatte, og de hierarkiske forskjellene videreføres ved at den domfelte er prisgitte betjentene, og må gjøre betjentene til 'lags' for å kunne oppleve progresjon i soningsforløpet. Blant annet kan betjenter 'prioritere bort' de som skaper uro eller ikke gjør som de forventer, noe som eksemplifiseres ved innskrenkning av goder, slik som å opprettholde kontakt med relasjoner utenfor fengselet.

Videre kan betjentene selv bestemme hvem som skal ha progresjon i soningsforløpet og hvem som ikke skal det, noe som både bekrefter de hierarkiske forskjellene som oppleves av den domfelte, og tildeler domfelte rollen som 'noen andre' - en gruppe som ikke tilhører 'oss'. Denne sosialiseringprosessen gjør at den domfelte ikke klarer å reflektere over maktmisbruket som utøves mot dem, men internaliserer heller den kriminelle identiteten uten å utfordre den. Også på grunn av manglende mulighet til å holde gamle relasjoner ved like, vil distansen mellom den sosiale posisjonen de hadde utenfor fengselet og den sosiale posisjonen de blir tildelt i fengselet, øke.

Om du har hatt episoder, eller ikke klart å holde deg rusfri, ... ja, så kan de bare dirigere og bestemme at denne personen ikke skal ha noen progresjon, sant, han skal bare være her til vi slipper han ut. [...]. Men, da jeg satt i fengsel selv så hadde jeg ingen refleksjoner over det maktmisbruket som ble utøvd mot oss. Fordi, vi tenkte bare sånn 'vi er noen banditter', 'vi har gjort noe galt', 'dette er straffen vi skal ha'. Det skal kjennes, vi skal ikke gjøre noe lett. (Delt.2, tidligere straffedømt, nå WayBack).

Det er fengslene – de avlyser besøk, og de innskrenker, og de flytter på besøkstidene som er to timer i uka. Hvor mange besøk får du ha da – på to timer i uka? Så det er ikke lagt opp til at de nære og gode relasjonene skal opprettholdes. (Delt.2, tidligere straffedømt, nå WayBack).

Sitatene beskriver et klart spenningspunkt mellom betjenter og innsatte. Det kan virke som fengselssamfunnet skaper et miljø av mistillit, hvor fangene hele tiden blir vurdert som kriminelle som til enhver tid vil benytte seg av, og utnytte, sine kriminelle egenskaper. Det stigmaet som oppstår i fengselssamfunnet mellom innsatte og betjenter, kan være med å skape og opprettholde miljøet i fangesamfunnet, hvor de innsatte får bekreftelse og anerkjennelse for sin kriminelle identitet. Ved å kunne fordele goder, er betjenter med på å bekrefte den domfeltes identitet som kriminelle og dermed også deres plass i hierarkiet. Dette sier samtidig noe om betjentenes holdning til det rehabiliterende arbeidet de er pålagt å gjøre. I stedet for å rekke ut en hånd og ta tak i problemets rot, blir den domfelte straffet for sine 'feil', uten tilbud om å lære av dem.

I motsetning til betjentene, har frivillige fra visitortjenesten ikke et sikkerhetsmandat. De skal være et gode som den enkelte innsatt kan benytte seg av, hvor alt skal skje på den domfelte sine premisser. Dette i motsetning til rollefordelingen mellom betjent og innsatt, hvor det er betjenter som tildeler goder og onder, ofte basert på betjentenes premisser og bruk av skjønn. Et viktig grep som blir nevnt av deltaker 4 fra visitortjenesten er å møte den domfelte *der de er*, noe som er i tråd med tanken om indre soning som en metode for god rehabilitering (Ribe-Nyhus, 2020).

For det [frivillige fra visitortjenesten] er jo en samtalepartner som skal være den innsattes gode. At han eller hun skal få ha et besøk som ikke er fylt med tabu og skam og sorg og fordervelse, nær sagt, som kanskje ofte skjer når man har besøk av familien sin, da. Så ... det er ikke så kult å ha pappa i fengsel. (Delt.4, visitortjenesten).

Tanken om rehabilitering gjennom samtaler og forsoning, avviker fra erfaringene og opplevelsene som er knyttet til betjentene sin inngang til møtet med innsatte, hvor sikkerhet står i fokus, og omsorg og medmenneskelighet oppfattes å være tilnærmet fraværende. Å være fylt med 'tabu', 'skam', 'sorg' og 'fordervelse' er ikke nødvendigvis gode utgangspunkter for å bygge og opprettholde gode relasjoner, selv om disse egenskapene nok beskriver de fleste interaksjoner man har i fengselet, enten det er møtet med betjenter, andre innsatte eller pårørende.

At fengselssituasjonen er fylt med tabu, skam, sorg og fordervelse påvirker også hvordan de innsatte ser seg selv i møtet med andre. Blant annet åpner besøk fra visitortjenesten opp for at den domfelte kan skape sin egen historie og plassere seg selv i en annen sosial posisjon enn det de kanskje opplever som sannheten. Slike møter kan derfor åpne opp for å konstruere og rømme fra den virkeligheten man lever i. Likevel pekes det på at det å skape sin egen historie også kan

virke negativt i rehabiliteringsøyemed, fordi den enkelte domfelte «ikke klarer å stå i sannheten» (Delt.4, visitortjenesten). Man kan tro at dette kommer av en tanke om hvilke forventninger og fordommer andre har om hvem man skal være. Dette er også særlig knyttet til fengsels- og fangesamfunnet de innsatte er en del av, hvor man i fangselssamfunnet får bekreftet sin identitet som kriminell og med det lever under devaluerende forhold, i motsetning til i fangesamfunnet hvor målet er å få anerkjennelse for sin kriminelle identitet for å oppnå en høyere, sosial posisjon. Den domfeltes sosiale posisjon og konstruerte identitet virker å alltid være i konflikt, avhengig av hvem man skal forholde seg til.

For det første så vet vi at de gleder seg til å få besøk. De tenker på besøket tidlig, og gleder seg til å få sette seg ned hjem til seg selv og prate om andre ting enn krim da. Og slippe å være så tøff i trynet. Legge ned den. Lage seg sin egen historie, for det kan de jo faktisk gjøre. De kan jo bare lyve. De kan jo fortelle alt, hva som helst. Og det gjør de jo sikkert. Så det er nok en positiv opplevelse for dem. (Delt.4, visitortjenesten).

Det handler jo veldig ofte om at man ikke klarer å stå i sannheten. At man rømmer fra den, og gjerne, selv om man går på rehabilitering og skal begynne med et problem, så er det ofte at når man skal begynne å rippe opp i det så klarer man ikke det, og da er man rett tilbake igjen. (Delt.4, visitortjenesten).

Sett under ett kan det virke som at kontinuiteten i utviklingen av den domfeltes identitet stopper opp under soningen, hvor rollen man har er tvetydig og uklar. Når muligheten byr seg, og man kan være hvem som helst, velger den domfelte å fortelle en historie om seg selv som er nærliggende til hvordan den domfelte tror at andres forventninger til, og opplevelser av dem er. Den svake sosiale interaksjonen som finnes inne i fengselet fører til at den domfelte ikke blir møtt, godtatt og respektert for hvem de er, og bygger og konstruerer derfor en identitet som ikke samsvarer med sannheten. Videre er mangel på god oppfølging og rehabiliterende metoder med på å øke avstanden mellom 'dem' og 'oss', noe som i så måte er motsatt av det som er rehabiliteringsmandat. Opplevelsen av å ikke høre til, hverken samfunnet utenfor murene, eller samfunnet innenfor murene, viser hvordan svak integrering opprettholdes i fengsel og hvordan dette igjen kan vanskeliggjøre hvor godt forberedt den domfelte er på løslatelsen.

5.2.3. «Den siste skanse for rehabilitering»

I den norske kriminalomsorgen er god rehabilitering det mest sentrale prinsippet (Fredwall, 2015; Meld. St. 37 (2007 – 2008)). Blant deltakerne var det ulike tanker om hvem som har det grunnleggende ansvaret for rehabiliteringen. Likevel var en typisk, dog motsigende oppfatning, at ansvaret for en adekvat straffegjennomføring til syvende og sist ligger hos den enkelte innsatt, selv om også samarbeidet mellom innsatt, betjenter og andre aktører ble nevnt som viktige elementer.

Rehabiliterende arbeid knyttet til å sosialisere den domfelte med samfunnet på utsiden, gjerne gjennom veiledning og beskrivelse av forventningene samfunnet har til sine medlemmer, ble nevnt som en metode for å få velfungerende individer ut fra fengslene og inn i samfunnet. For å få til dette, ble det ansett som viktig å møte de innsatte i *deres hjem* hvor de kan bli sett, respektert, og lyttet til.

Du kan si med unge menn, da, så kan man på en måte bli litt sånn mamma [...]. At man kan være en [som sier], 'vet du hva, nå må du skjerpe deg, det der, hallo!' eller 'skal vi se, hadde du tenkt at du skal gjøre det sånn, eller?' Det er sånne ting som de kan ta med seg i hverdagen sin senere, eller i soningen også da, at 'nei, hun syntes ikke det var så lurt nei', 'skal vi re opp senga kanskje?' Litt sånne ting. (Delt.4, visitortjenesten).

At du kan få inn også det at de får respekt. Selv om de er der de er. Av et vilt fremmed menneske som frivillig kommer inn og besøker deg. Det betyr jo at jeg må bety noe for noen. Det kan de få med seg. (Delt.4, visitortjenesten).

En mamma er gjerne en stødig, respektert og viktig støttespiller for sine barn, hvor det grunnleggende i relasjonen er gjensidig tillit og anerkjennelse. I dette er den sosiale relasjonen vesentlig, og interaksjonen har et særlig fokus på positiv utvikling av individet. Gjennom å være en mamma i overført betydning, har man mulighet til å påvirke og praktisere viktige verdier og holdninger, og kan derfor være en betydningsfull sosialiseringsarena hvor domfelte får tilgang på forventninger fra samfunnet, og får mulighet til å øve seg på hverdagslige ting. Gjennom å gi impulser og innblikk fra samfunnet utenfor, kan man forsøke å bryte institusjonaliseringsprosessen som foregår inne i fengselet. Ved å gjennomgående få mulighet til å snakke om det man har gjort, kjenne på sorg og skam, og samtidig få sosialisert seg i miljøer hvor man blir respektert, så kan det være lettere å møte samfunnet etter løslatelsen. Dog virker det som at denne interaksjonen kun skjer i bruddstykker i løpet av soningen. De fleste interaksjoner og relasjoner man har inne i fengselet skjer i samspill med betjenter og andre

innsatte, en sosialiseringsprosess som antatt vil være mer rutinepreget, regulert og begrenset enn sosialiseringsprosessen med samfunnet utenfor.

I rehabiliteringen som eksempelvis er knyttet til å delta på aktiviteter, skaffe seg en bolig og et nettverk, er det en fordel å ha kjennskap til hvordan systemet fungerer, hvem man kan henvende seg til, og hvordan man skal navigere seg rundt i et (for noen) nytt og ukjent system. En typisk forståelse var at betjentene ga lite informasjon om hvilke muligheter den domfelte har. Denne informasjonen blir heller gitt fra innsatt til innsatt. Dette blir særlig problematisk for de som ikke har sonet tidligere.

Man får veldig lite informasjon av dem som jobber der da. Man lærer mye mer av dem andre innsatte enn av dem som jobber der [...]. Det er mange muligheter da, og det ødelegger jo soninga til en del, tenker jeg, for at når du ikke vet mulighetene, så gjør du jo ikke noe med det heller. Det er masse tilbud, men man må få informasjon om at det finnes. Og det synes jeg fengslet er dårlig til, de kunne gjort det på enklere måter da. (Delt.1, tidligere straffedømt, nå WayBack).

De spør og graver om 'hva har jeg krav på?', 'hva kan jeg søke på?', 'når kan jeg si fra?', 'hvordan fungerer det?', 'når kan jeg gjøre det?' [...]. De er så fulle av spørsmål, ikke sant. De tør ikke å spørre, de er livredde for å gjøre noe galt. [...], alt er bare frykt og fortvilelse, ikke sant. (Delt.2, tidligere straffedømt, nå WayBack).

For å få informasjon om tilbud må man belage seg på hjelp fra andre innsatte. Disse blir derfor viktige støttespillere i overgangsfasene. Sosialiseringsprosessen blir en negativ utvikling hvor man forholder seg til andre kriminelle heller enn støtteapparatet som kan bidra med impulser og innblikk i samfunnet utenfor. Det virker som at betjentene ikke regulerer individets behov for bistand i stor nok grad, og den domfelte sine forventninger til løslatelsen blir fylt med frykt og fortvilelse, i stedet for motivasjon og inspirasjon. De domfelte har større innflytelse på hverandre enn det betjentene, som er mellomledet mellom de to samfunnene, har. Å leve i frykt for betjenter, og fortvilelse fordi man ikke får hjelp, kan hindre kontinuiteten og utviklingen av den innsatte, og begrenser mulighetene både innenfor fengselsinstitusjonen, og på grunn av dette, mulighetene etter løslatelse. Fravær av informasjon fra betjenter inne i fengselet, gjør at den innsatte selv må ta tak i eget forløp, for det er ikke slik at det er mangel på tilbud, men heller mangel på kunnskap om hvilke tilbud som finnes.

Jeg synes fengselssystemet i Norge er veldig god på det. Du får muligheten til faktisk alt, men du må ta litt tak i det sjøl. Det er innsatte selv som er litt, altså, sidrumpa da, at de er litt treige. Du må ta et valg når du kommer i fengsel. (Delt.1, tidligere straffedømt, nå WayBack).

Dette sitatet belyser et individorientert perspektiv på rehabiliteringen. Å havne i fengsel er en ny, ukjent livssituasjon hvor individet ikke kjenner rammene og betingelsene. Det hevdes at man selv må velge hvordan fengselsoppholdet skal bli, og hvordan man skal benytte seg av rehabiliteringsmulighetene i fengselet. Dette valget må tas på ukjente vilkår og premisser, hvor den domfelte selv er ansvarlig for å legge et godt fundament. Dette kan gi startvansker i soningsforløpet, særlig fordi man er situert i en ny sosial kontekst med mangel på sosial støtte. I denne tilstanden er man forventet å ta viktige og gjennomtenkte valg, uten å ha grunnlag for å kunne gjøre det. Fokuset er rettet mot individets ansvar for rehabiliteringen, hvor på individets motivasjon er avgjørende for at det skal fungere. Det er i stor grad den enkelte domfelt sitt ansvar å ta tak i rehabiliteringen, samt å være motivert for endring. Likevel kan vi tro at det er betjentene som har tilgang til å hjelpe den domfelte med å øve på boevne, hjelp til å skaffe seg bolig eller ta kontakt med arbeidsplasser eller utdanningsinstitusjoner. I hvor stor grad den enkelte kan ta litt tak i det selv, kan nok også være begrenset, tatt frihetsberøvelsen i betraktning.

Forståelsen av det rehabiliterende ansvaret i soningsforløpet handler i sum om den domfeltes motivasjon og egendrive, hvor grunnlaget for motivasjonen kan være hva som helst: «*det har egentlig ikke så mye å si, tenker jeg, hva motivasjonen er. Alt kan jo hjelpe*» (Delt.6, friomsorgen). Hva motivasjonen for soningsforløpet er, vil dermed også være et individuelt ansvar. Men, en som begår kriminelle handlinger er ikke nødvendigvis innforstått med hvilke muligheter man har, og i så måte heller ikke innforstått med hvordan man skal finne ut av dette. Å overlate utviklingsprosessen til den domfelte kan derfor virke noe selvmotsigende, i og med at denne prosessen gjerne bør skje ved hjelp av et støtteapparat som fungerer både som samtalepartner, veileder og tilrettelegger, og som sammen med den domfelte kan være med å legge et godt fundament.

Flere av deltakerne tror også at hvilke tilbud man har, og hvorvidt man har mulighet til å benytte seg av dem, kan knyttes til ressursmangel. Men det kan også handle om hvor ressurssterk man er, både innvendig og utvendig. I teorien skal tilbudene være tilstedeværende i hvert fengsel, men et overordnet problem virker å være at fengslene får mindre og mindre ressurser fra departementene som fordeler pengene.

De får jo ikke penger, det er jo ikke sånn at de menneskene, de englene inne på fengselet [...], de er jo bare helt supre, men når de ikke får midler, så er det vanskelig. De er avhengig av å få garn utenfra på kvinneavdelingen slik at de skal få strikket. Da er det noe galt, da. (Delt.4, visitortjenesten).

Ressursmangel virker å være et gjennomgående problem for at rehabiliteringen skal kunne fungere slik den er tenkt. Soningsforløpet kan bli svært begrenset dersom det som er selve formålet med soningen forsvinner. Som et resultat løslater man domfelte som ikke er godt nok forberedt på det som venter, enten det er å komme tilbake til arbeid eller starte en utdanning. Reguleringer fra overordnet hold er derfor også med på å sette begrensninger på rehabiliteringen og tilbakeføringsprosessen. Mangel på tilbud gjør at mange bruker mye tid på cella si, og forholder seg bare til ordre fra ansatte. Dette kan føre til passive individer som ikke tar (eller har) ansvar for egen tilbakeføringsprosess.

Gjennomgående oppleves det som mulig å rehabilitere og tilbakeføre lovlydige individer, men ulike premisser ligger til grunn. Det individorienterte perspektivet blant deltakerne hevder at den domfelte selv skal *gjennomføre* rehabiliteringen, og at det derfor er deres motivasjon og stå-på-vilje som er grunnlaget. Det systemorienterte perspektivet blant deltakerne, derimot, hevder at det er systemet sitt ansvar å legge til rette for at den domfelte har mulighet til å legge et godt fundament for straffegjennomføringen.

Jeg tenker jo at det er fullt mulig [å rehabilitere], men det krever en enorm egeninnsats fra den domfelte selv, ikke minst, men også at tiltakene kommer på riktig tid og er tilpasset den enkelte da. Det jeg sa i sted om å ikke ha for høye ambisjoner og høre hva den domfelte egentlig ønsker. (Delt.6, friomsorgen).

Likevel er nok oppfatningen av at det er individet selv som står som øverste ansvarlig for rehabiliteringen, mest anerkjent. Systemets forventninger til at individet skal lykkes, er dog noe begrenset, særlig med tanke på ambisjonsnivå. Dette kan igjen påvirke den domfeltes ambisjonsnivå på grunn av en opplevelse av at andre ikke tror at man kan lykkes i tilbakeføringsprosjektet sitt. I denne oppgaven vurderer jeg på hvordan det kollektive påvirker soningsforløpet, men analysen viser at det nok er det individuelle som står i fokus. Likevel tyder det meste på at man ikke klarer tilbakeføringen alene, og at det kollektive derfor må være på plass for at rehabiliteringen skal kunne lykkes.

5.2.4. «Jeg blir her på fulltid»

Mange trives i fengsel. Når man har sona lenge, så trives man, det er trygt vet du. Det er fast, du vet hva du har, men du vet ikke hva du går til. Jeg var sjøl sånn da jeg satt i [årstall]. Det var sånn at jeg søkte ikke på to tredjedeler³. Direktøren kom og sa 'nå må du søke, du er ferdig sona, du får to tredjedeler'. 'Nei, jeg kan bare bo her', sa jeg, 'jeg blir her på fulltid'. Fordi det føltes så utrygt å ordne leilighet, og nei, jeg ville ikke, jeg synes det var stress og sånn. (Delt.1, tidligere straffedømt, nå WayBack).

Tilværelsen i fengsel blir over tid både komfortabel og forutsigbar. Etter en stund i fengselet blir det tidligere kjente samfunnet ukjent, og det tidligere ukjente fengselssamfunnet blir kjent. Dette skaper en opplevelse av trygghet og forutsigbarhet som omgjøres til bekymringer og urolighet når løslatelsen nærmer seg. Den domfeltes kontinuitet har lenge vært begrenset i fengsel, og identiteten blir over tid brutt helt ned. Utryggheten som beskrives når løslatelsen nærmer seg, kan indikere at sosialiseringprosessen har gått motsatt vei enn det som er ønskelig. I utgangspunktet er det ønskelig at straffegjennomføringen skal være et kontinuum med stadig progresjon mot løslatelsen og hvor ytterpunktene på kontinuumet skal være merkbare forskjellige. Likevel tyder det på at kontinuiteten blir brutt et sted i løpet av oppholdet, og at progresjonen stopper her. Dette passiviserer den domfelte og innskrenker evnene til å klare seg selv i dagliglivet.

Man får jo ikke akkurat alt servert på sølvfat, men man får beskjed 'nå kan du gå på do', 'nå får du trene', 'nå skal vi handle', 'nå kan du spise'. Man blir veldig passiv av det, da. Det snakker vi mye om, at det på en måte kanskje ikke er motivasjonen de mangler, for de klarer ikke en gang å tenke seg hva de kan gjøre, for de blir litt, 'hva skal noen gjøre for meg nå?' (Delt.3, nettverk etter soning).

Dette viser hvordan frihetsberøvelsen begrenser den domfeltes autonomi, og er en beskrivelse av hvordan fengselsinstitusjonen gjør den domfelte om til et hjelpeløst barn (Sykes, 1958). Å være et voksent menneske som ikke får bestemme over basale hverdagslige aktiviteter, kan oppleves som degraderende, men likevel etter hvert som forutsigbart og komfortabelt. Til tross for at det kan gjøre de innsatte passive i egen hverdag, er det også noe merkbart komfortabelt med å slippe å ta avgjørelser på vegne av seg selv. Å ta egne avgjørelser vil være en egenskap som etter hvert føles fremmed og utrygg, og kan gjøre den domfelte likegyldig og viljeløs.

³ «Kriminalomsorgen kan løslate domfelte på prøve når vedkommende, medregnet mulig varetaktsopphold, har gjennomført to tredjedeler av straffen og minst 60 dager» (Kriminalomsorgen, 2022a).

5.3. Løslatelsen

Det siste kapittelet i analysen handler om hvordan de sosiale prosessene som skjer i fengsel bidrar til hvordan den domfelte møter løslatelsen.

5.3.1. «Å komme ut i et mega-vakuum»

Tilbakeføringsprosessen og ettervernet, som skal være en del av det rehabiliterende arbeidet under soningen, blir problematisert. Blant annet blir det pekt på glippsoner i tilbakeføringen.

Jeg synes det med tilbakeføring og ettervern, det er jo veldig fine ord. Men jeg har også stilt meg spørsmålet, 'hvem er det som skal gjøre det?' Det er jo sant at det skal starte når de kommer i fengselet, men hvor? Også har man eksempler der man blir løslatt med en søppelsekk i hånda uten en plass å bo. Og da har det jo skjedd flere misforståelser på veien, eller flere glipper på veien, spør du meg da. (Delt.3, Nettverk etter soning).

Den tøffeste overgangen er jo å komme direkte fra institusjon, fengsel, og ut i samfunnet. Det er som å bli overkjørt av et godstog om du har sittet noen år. Det er en vanvittig overgang. (Delt.5, friomsorgen).

Flere av deltakerne fremhevet viktigheten av å ha noe som venter på den andre siden ved løslatelse. Enten det dreier seg om aktiviteter, relasjoner og nettverk, eller det å bli møtt med vennlighet og et smil. Deltakerne forsto det som problematisk at fengselsinstitusjonen førte til passive innsatte med reduserte evner til å styre sitt eget liv. Blant annet blir spenningspunktet mellom fengsel og frihet problematisert: «*Det oppstår et mega-vakuum for de menneskene som har levd under ei ramme*» (Delt.2, tidligere straffedømt, nå WayBack), og videre at det viktigste er å ha noe å lande på, «*at de har fått forberedt seg, at de ikke bare blir stående på bar bakke, og at [ikke] alt skal komme som julekvelden på kjerringa, for da går det ofte veldig galt*» (Delt.2, tidligere straffedømt, nå WayBack). Over tid har den domfelte levd med fengselsinstitusjonens begrensninger og reguleringer, og er for det meste kun blitt sosialisert inn i fangesamfunnets holdninger og kulturelle normer. Som vi har sett tidligere i analysen er dette problematisk, særlig med tanke på institusjonaliseringen som rammer de fleste domfelte. Dersom forholdene ikke er lagt til rette for en god løslatelse, vil den domfelte oppleve at sin sosiale posisjon er i ubalanse i møtet med samfunnet, og står uten verktøy til å håndtere den sosiale uorden som nå oppleves. Dette kan også bidra til at tilliten og troen på at man skal klare å håndtere et nytt sosialt miljø svekkes.

Noen ganger begynner vi med at vi henter folk oppe på fengselet med busstrening. Vi må hente dem der og ta bussen sammen, for dem har jo ikke vært ute på 15 år, sant. Da er det jo klart at det er ekkelt. (Delt.1, tidligere straffedømt, nå WayBack).

Det handler mer om å trene seg på å gjøre vanlige ting. Når man er trygg nok til det, så tør man også å gjøre det med andre folk, da». (Delt.3, nettverk etter soning).

Det at noen må øve seg på å ta bussen, er et godt eksempel på hvor langt fra det normale livet man kommer etter en stund i fengsel. Opplevelser av stress og angst knyttet til det ukjente virker å være en medvirkende faktor til at noen gruer seg til å forlate fengselet, og er et aspekt deltakerne ønsker å ta tak i for å minimere skadene ved løslatelsen. Det sier også noe om hvor fjernt samfunnets tatt-for-gitt-heter kan være for den enkelte domfelt. Deltakerne beskriver at det skjer en forandring inne i fengselet som påvirker hvordan man møter samfunnet når man kommer ut igjen. De hverdagslige aktivitetene virker å oppleves ikke-gjennomførbare og vil være en begrensning i livet etter soning. Alle disse elementene kan forhindres ved å jobbe bedre med de rehabiliterende premissene under soningen. Likevel virker det som at jo lenger man oppholder seg innenfor murene, jo mer distansert blir man fra samfunnet utenfor, til tross for at man i utgangspunktet skal ha hatt mye mer tid til rehabiliterende arbeid.

Om du er dømt for vinning, eller for drap, eller for sedelighet, så skal du ut i det samme samfunnet. Og da, å ha levd så beskyttet, for man lever jo i et samfunn i et samfunn [...]. Hverdagen er vanvittig rutinepreget og trygg. For det er den jo, på sitt vis. Selv om det er vanvittig integritetskrenkende. Altså, det er et stort inngrep å skulle sone og bli fratatt sin autonomi, men jeg tror alle har det til felles, at det er heftig å løslates. Det er tøft. Uansett hva man har gjort. (Delt.5, friomsorgen).

Det skilles ikke mellom ulike kriminelle handlinger i forståelsen av hvordan overgangsfasene oppleves for hver enkelt. Institusjonaliseringen som har forekommet i soningen gjør at alt føles fremmed og ukjent ved løslatelsen. Den fundamentale tryggheten man har opparbeidet seg gjennom en lengre periode i fengselet oppløses når fengselets trygge rammer forsvinner. I tillegg har de innsatte over lang tid ikke hatt noe selvbestemmelsesrett, og alle valgmuligheter har vært innsnevret. Etter soningen står man alene, uten et støtteapparat som følger opp, og uten betjenter som forteller dem hva de skal gjøre eller hvor de til enhver tid skal være.

Avslutningsvis blir problematikken knyttet til gjeld og inndragelse etter endt soning nevnt som problematiske elementer ved løslatelsen: «*[h]ør her: i forhold til selvmord etter endt soning så skal du ikke glemme det som heter inndragning. Og inndragning er noe som de fleste beboerne i Norge ikke vet hva er. Inndragning er egentlig straff i straffen*» (Delt.2, tidligere straffedømt, nå WayBack). Inndragningen, som «*[ikke] er straff, men er tatt med for å utfylle bildet av hvordan samfunnet i dag reagerer på straffbare forhold*» (Meld. St. 37 (2007 – 2008), s. 49) starter *etter* løslatelse, og virker selvmotsigende til kriminalomsorgens tanker om at man har gjort opp for seg når straffen er ferdig sonet. Deltaker 2 virker å være uenig i inndragningens effekt, og mener at inndragningen er en urettferdig byrde den domfelte må leve med, og som reduserer rehabiliteringens hensikt dersom den berøver den domfelte muligheten til å starte på nytt etter løslatelse.

Også deltaker 3 fra Nettverk etter soning, jobber mye med gjeldsproblematikken til nylig løslatte, og sier at «*det er jo ikke slik at målgruppa vår ikke vet hvordan de skal få tak i penger. Det er jo egentlig det minste problemet for dem, tror jeg da*» og fortsetter

Også ser de jo at de må leve på et minimum i så mange år, og de har ruset seg i ti, tyve år, endelig fått seg jobb, også skal de leve på et minimum når de endelig har snudd om på alt. Det [inndragningen] tror jeg føles som en ekstra straff som det er vanskelig å håndtere, da. (Delt.3, nettverk etter soning).

Inndragningen kan forhindre effekten av det som er tenkt som et rehabiliterende soningsforløp. Man kan argumentere for at rehabiliteringen som foregår inne i fengslene kan være lite til hjelp dersom de problematiske forholdene den domfelte befant seg i *før* soningen, fortsatt eksisterer *etter* soning. Vi kan tro at soningen oppleves som et tidsbegrenset opphold fra den hverdagen den domfelte har levd i. Institusjonens mandat om å hjelpe de innsatte til å leve lovlige liv ved løslatelsen begrenses dersom gjeldsproblematikken gjør at mange ender opp på samme sted som før soningen. Essensen i denne problematikken ligger i at den, til tross for inndragningens hensikt, forlenger straffen. Dette kan forhindre at den kriminelle karrieren blir tilbakelagt. Om domfelte i utgangspunktet er motivert for endring, kan inndragningsproblematikken forstyrre en adekvat tilbakeføring.

Analysens funn viser at det er mye ved norske soningsforhold som kan påvirke i hvor stor grad domfelte rehabiliteres, og hvor godt forholdene er lagt til rette for at man skal klare seg etter løslatelsen. Analysen av de ulike sosiale prosessene i straffegjennomføringen viser at det er flere eksterne faktorer som ligger utenfor den løslattes kontroll og som derfor, uavhengig av hvor motivert man har vært for endring under soningen, kan påvirke hvordan tiden etter

løslatelsen blir. Særlig problematisk kan dette være når man nå er forventet å stå på egne bein, men ikke har gode nok forutsetninger til å klare det.

6.0. Diskusjon og konkluderende bemerkninger

Frem til nå har jeg analysert datamaterialet og skal følgende oppsummere funnene, og videre diskutere dem i samsvar med teori.

Oppgavens utgangspunkt baserer seg på observasjonen om at norske fengsler innehar noen av de høyeste selvmordsratene i fengsler globalt (Bukten & Stavseth, 2021; Fazel et al., 2017). De to mest kritiske fasene for selvmord i soningsforløpet er de første dagene i fengsel, og de første dagene etter løslatelse (Bukten & Stavseth, 2021; Tataro & Lester, 2009). Det er dette som forstås som de kritiske overgangsfasene i straffegjennomføringen, og som jeg har relatert til VanGennep (1999) sine overgangsritualer mellom sosiale posisjoner. I de kritiske fasene er sosialiseringsprosessen viktig, og målet er at den domfelte skal sosialiseres inn i den neste fasen. I og med at jeg ikke har tilgang på selve fenomenet selvmord, har jeg derfor belyst de sosiale prosessene som er knyttet til frihetsberøvelsen. Dette skal til sammen belyse de kritiske overgangsfasene i norske fengsler, og hvordan disse sosiale prosessene kan stå som mulige elementer knyttet til selvmordstilbøyeligheten.

Med hensyn til oppgavens problemstillinger, er diskusjonen tredelt. I det første kapittelet diskuterer jeg kjennetegn ved de sosiale prosessene som er knyttet til frihetsberøvelsen. I det andre kapittelet diskuteres hvilke implikasjoner dette har for tilbakeføringen, før jeg i det tredje kapittelet diskuterer hovedproblemstillingen i lys av de to foregående kapitlene: *hvordan kan vi forstå de kritiske overgangsfasene i norske fengsler?* I dette kapitelet presenteres konseptet 'liminale glippsoner'. Avslutningsvis skal jeg kaste et kritisk blikk på den norske rehabiliteringspolitikken og den norske velferdsstaten.

6.1. Sosiale prosesser knyttet til frihetsberøvelsen

Analysen viser at det er varetektsfengslingen som i størst grad illustrerer frihetsberøvelsens innvirkning på den domfelte. Denne prosessen definerer et akutt brudd med den tidligere kjente tilstanden, hvor den domfelte går fra den kjente tilværelsen i samfunnet og inn i en ukjent tilværelse inne i fengselet. Denne tilstanden beskriver en forstyrrelse av den sosiale ordenen, og kan knyttes til anomi, slik Durkheim (1897/2001) beskriver det. Inne i fengselet vil det være nye forutsetninger og forventninger til den domfelte, men den plutselige overgangen vil gjøre det tilnærmet umulig å tilpasse seg disse forventningene med samme hastighet. De sosiale normene inne i fengselet er ukjente, og den domfelte kan ikke lenger regulere atferden sin slik

den er vant til. Durkheim (1897/2001) beskriver at individet, gjennom sosialiseringprosessen, internaliserer samfunnets eksterne forventninger til sine medlemmer. Under varetektsfengslingen brytes sosialiseringprosessen, og det fysiske og psykiske sjokket som kommer med frihetsberøvelsen forverres når de sosiale reguleringene knyttet til den kjente tilværelsen oppløses. Den anomiske tilstanden som oppstår under frihetsberøvelsen, og da særlig varetektsfengslingen, handler i grunn om et brått brudd med de sosiale reguleringene den domfelte tidligere har internalisert. Analysen viser også at for noen varer ikke denne tilstanden kun de første dagene av fengslingen, men strekker seg ut i tid og vedvarer under store deler av straffegjennomføringen.

Den akutte berøvelsen av den innsattes sosiale posisjon og identitet ved varetektsfengslingen innskrenker den domfeltes selvbestemmelsesrett, så vel som svekker den personlige integriteten og den sosiale identiteten (Hammerlin, 2009; Sykes, 1958). Analysen viser at dette er en konsekvens av den anomiske tilstanden som oppstår i overgangsfasen mellom frihet og fengsel, og som fratrar den domfelte autonomi som en selvstendig voksenperson. Dette begrenser muligheten til å ha innflytelse på egen hverdag, hvor alt den domfelte gjør skjer på andre sine vilkår og premisser. Tapet av personlig integritet og sosiale identitet kan relateres til det analysen beskriver som det fysiske og psykiske sjokket som kommer med varetektsfengslingen, og kan sammen med tapet av autonomi og tilværelsen i den anomiske tilstanden fjerne individets fundament og begrense kontinuiteten i sosialiseringprosessen. Dette kan forstås i sammenheng med Giddens (1991) sin beskrivelse av ontologisk trygghet som et fundamentalt aspekt av hverdagslivet. Frihetsberøvelsen fratrar den domfelte sin egen trygghet, og skaper skjøre rammer for kontinuitet og fremdrift i soningsforløpet. Robustheten den domfelte tidligere hadde i møtet med de sosiale strukturene, har i møtet med fengselssystemet utviklet seg til en sårbarhet hvor den trygge hverdagen er blitt uforutsigbar. Bruddstykkene i den innsattes utviklingsprosess fjerner den grunnleggende tryggheten og selvfølelsen man trenger for å håndtere hverdagen, og gjør den innsatte både handlingslammet og følelsesmessig lammet i møtet med et nytt miljø.

Analysen viser at den domfelte ankommer fengselet med handlingsmønsteret som er sosialisert på utsiden, men som det ikke er mulig å opprettholde inne i fengselet på grunn av frihetsberøvelsen (Goffman, 1961). Disse sosiale elementene kan antas å bryte den domfelte sin identitet helt ned, hvor det etter en stund bare er et ytre skall igjen av det som tidligere var den domfelte. De stabile, sosiale forholdene som den domfelte tilhørte på utsiden, berøves ved fengslingen, og selv om dette nok er utilsiktet fra systemet sin side, viser analysen at dette

uansett oppleves fornærmende og degraderende (Goffman, 1961). Den systematiske berøvelsen av den domfelte sin identitet kan relateres til krenkelses- og mortifikasjonsprosessen som Goffman (1961) hevder skjer med individer innenfor totale institusjoner. Disse prosessene skal bryte individet til grunn, for så å bygge det opp igjen som et nytt individ (Goffman, 1961). Individet står derfor som et 'tabula rasa' i rehabiliteringsprosessen, hvor målet er å gjenreise den innsatte til å bli en lovlydig, moralsk borger. Dog er det problematisk at sosialiseringen skjer innenfor fengselsinstitusjonens fire vegger, hvor normene som internaliseres tilhører kulturen i dette samfunnet.

Samlet viser analysen at de sosiale prosessene som er knyttet til frihetsberøvelsen skaper et brudd med den tidligere identiteten og legitimerer den domfelte sin posisjon som fange. Fordi den domfelte ser seg selv slik omverden ser den domfelte (Berger & Luckmann, 1966/2000), vil sosialiseringen inne i fengselet kunne bidra til å internalisere en kriminell identitet, noe som videre legitimerer de systematiske, degraderende forholdene innsatte lever under. Gjennom internaliseringen av normene i fangesamfunnet kan det være manglende rom for å ta et oppgjør med det kriminelle man har gjort, fordi man inne i fengselet blir anerkjent og respektert for dette.

Videre visere funnene i analysen at de sosiale prosessene bryter ned den domfelte, og innsnevrer rommet hvor den innsatte kan utvikle motivasjon til soningsforløpet. Dette reduserer forutsetningene for å takle overgangsfasene. Overgangsfasen fra frihet til fengsel ses på som en overgangsrite, hvor individet beveger seg fra en sosial tilstand til den neste (VanGennep, 1999). Varetektsfengslingen kan forstås som en pre-liminal fase, hvor den domfelte løsrives fra sin nåværende sosiale tilstand (VanGennep, 1999), og står på terskelen mellom friheten og fengselet. Den pre-liminale fasen leder deretter mot den liminale fasen (VanGennep, 1999), som antas å være selve soningsforløpet. Denne sosiale tilstanden ligner verken tiden før fengslingen eller tiden som vil komme etter fengslingen. Den liminale fasen symboliseres gjennom nedbryting av den domfeltes identitet, hvor målet er at den domfelte skal integreres inn i den neste sosiale tilstanden som et nytt individ. Problemet er dog at sosialiseringen eksisterer på ufullbyrdede premisser.

Kjennetegnene ved de sosiale prosessene som er knyttet til frihetsberøvelsen er at de i stor grad skaper usikre rammer for den domfelte i overgangsfasene. Empirien tilsier at formålet med soningsforløpet er å løsrive individet fra den sosiale tilstanden den kom fra, for så å bygge individet opp fra bunn. De sosiale begrensningene fengselet legger på den domfelte, bidrar til at oppholdet i fengselet oppleves fjernt fra den sosiale tilstanden den domfelte skal møte etter

løslatelsen - sosialiseringen skjer i feil retning. Når dette skjer, fjerner frihetsberøvelsen premisene for å leve et selvstendig, uavhengig liv etter tilbakeføringen. Særlig ser man at frihetsberøvelsen kjennetegnes ved at den stripper den domfelte for verdighet og selvsikkerhet. Når ens identitet legitimeres som noe uønsket, vil stigmatiseringen dette medfører bidra til at møtet med samfunnet føles overveldende og kaotisk.

6.2. Implikasjoner for tilbakeføringen

Analysen impliserer en individorientert forståelse av straffegjennomføringen. Her vises det til 'egendrive', 'motivasjon', og 'flaks' som beskrivende egenskaper hos en domfelt som lykkes i overgangsfasene. Dette blir eksemplifisert gjennom at fengslene har mange tilbud, men at de innsatte må 'ta tak i det selv'. I tillegg er det lite informasjon å få fra betjenter, noe som betyr at informasjon om tilbud i forløpet ofte må viderefremmes innsatte imellom. Den individuelle tilnærmingen viser at det er de som skal gjennomføre soningen som også må ta ansvar for soningen. Særlig egenskapene 'egendrive' og 'motivasjon' kan sies å være internaliserte karakteristika. Disse egenskapene er et antatt resultat av den domfeltes handlingsmønster fra utsiden, og ikke noe man evner å tilegne seg under frihetsberøvelsen. Motivasjon og egendrive er eksterne forventninger presset på en domfelt som ofte kommer inn i fengselet med tung bagasje og fra dårlige livsvilkår (Lundeberg & Rye, 2018; Ugelvik, 2016), og med det ikke har de samme forutsetningene for å se for seg et bedre liv etter endt soning. At det internaliserte handlingsmønsteret, som Giddens (1991) beskriver som 'praktisk bevissthet' eller evnen til 'å bare kunne gjøre ting', er nødvendige egenskaper for å kunne håndtere soningsforløpet, er begrensende faktorer sett i rehabiliteringsøyemed. Å være både trygg på egen kapasitet, og motivert nok til å samle overskudd og pågangsmot til å selv ta ansvar for egen rehabiliteringsprosess, er det fåtallet av domfelte som har forutsetninger for å klare.

Fordi analysen viser en individuell tilnærming til rehabiliteringen og tilbakeføringsprosessen, kan begrensningene og reguleringene som kommer med frihetsberøvelsen føre til institusjonalisering. Særlig for de som ikke innehar egenskaper som motivasjon og egendrive, vil det ikke være noen forutsetning for kontinuitet i soningsforløpet. Dette bygger på krenkelse- og mortifikasjonsprosessen som relateres til tapene de innsatte kan bli utsatt for i fengselet (Goffman, 1961). Dette kan etter en tid gjøre fengselstilværelsen komfortabel og forutsigbar, særlig fordi livet i fengsel ofte er rutinepreget og avklart. Analysen viser at dette kan føre til en stagnering av den domfelte sin kontinuitet mot løslatelsen, og viser seg i utsagn som at man

ikke ønsker å søke tidlig løslatelse, at man ikke vet hva man har krav på, eller ikke vet hvem man kan spørre om hjelp. Videre ser vi at disse begrensningene fratår den domfelte muligheten til å utøve hverdagslige aktiviteter, slik som å ta buss eller å opprettholde sosiale relasjoner. Dette kan tyde på at den domfeltes ontologiske trygghet (Giddens, 1991) gjenoppstår innenfor fengselets rammer, men at denne tryggheten er basert på institusjonens premisser og vilkår. Tapet av, og manglende trening i fundamentale hverdagsaktiviteter kan beskrives som en desosialiseringsprosess hvor den innsatte anser seg selv som uegnet til å kunne håndtere disse elementene ved løslatelsen (Goffman, 1961). Implikasjoner av de sosiale prosessene knyttet til frihetsberøvelsen kan derfor gjøre at det er sosialiseringen inn i fengselskulturen som blir den gjeldene under straffegjennomføringen. Det som tidligere var kjent blir ukjent, og det som tidligere var ukjent blir kjent. Sosialiseringssprosessen inn i fangekulturen fratår den domfelte evnen til å reflektere over innvirkningen institusjonen har på seg selv, og forholder seg heller til, og utvikler seg i relasjon med dynamikken inne i fengselet.

Andre implikasjoner av de sosiale prosessene som er knyttet til frihetsberøvelsen, er et fravær av sosiale relasjoner i overgangsfasene. Gjennomgående viser analysen at sosiale relasjoner er viktig i soningsforløpet, fordi de sosiale prosessene knyttet til løslatelsen handler om å resosialiseres tilbake til samfunnet. Den domfelte utvikler seg i takt med de sosiale prosessene det er en del av (Mead, 1934/2013), og virkeligheten internaliseres gjennom emosjonelle bånd til signifikante andre (Berger & Luckmann, 1966/2000). I fengselet vil den mest tilgjengelige sosialiseringarenaen være fange- og fengselssamfunnet, og det vil derfor være holdningene og standardene i disse samfunnene den domfelte internaliserer. Dermed blir den domfeltes identitet også formet gjennom dette rammeverket (Berger & Luckmann, 1966/2000). Videre viser analysen at det er begrensede muligheter for å holde gamle relasjoner ved like under soningen, og interaksjonene man har er ofte fylt med tabu, skam, sorg og fordervelse. Dette er et antatt dårlig utgangspunkt for å vedlikeholde gamle relasjoner. Sosialiseringen vil være viktig for å unngå å havne i en anomisk tilstand ved løslatelsen, men på bakgrunn av lite kontakt med samfunnet, vil det være vanskelig å tilegne seg kunnskapen som trengs for å navigere seg rundt i de sosiale strukturene etter løslatelsen. Dermed kan den domfelte bli stående fast på terskelen midt mellom de to vidt forskjellige samfunnene.

For å forstå de sosiale prosessene som er knyttet til løslatelsen, kan vi igjen trekke inn liminalitet (VanGennep, 1999). Ved å ta utgangspunkt i den liminale fasen, som anses som selve soningsforløpet, er målet med straffegjennomføringen at den domfelte skal sosialiseres og rehabiliteres tilbake til samfunnet. Løslatelsen forstås som den post-liminale fasen

(VanGennep, 1999), hvor den domfelte er tildelt de samme rettighetene og forpliktelsene som den øvrige befolkningen. Dette impliserer at normene og standardene skal være internalisert i løpet av soningsforløpet. Likevel virker det som at soningsfølgeskadene (Lundeberg & Rye, 2018) som kommer med de sosiale prosessene knyttet til frihetsberøvelsen, gjør at forutsetningene for å lykkes etter løslatelsen begrenses. Problemet med den liminale fasen er at den domfelte inntar rollen som fange, og internaliserer egenskapene dette medfører, noe som ikke reverseres i den post-liminale fasen ved løslatelse. Videre er også fravær av sosiale interaksjoner med på å stagnere kontinuiteten i tilbakeføringsprosessen. Mye tyder på at ansvaret for rehabiliteringen er individuelt, men funnene i analysen og diskusjonen tilsier også at arbeidet bør gjøres kollektivt for at man skal lykkes med en god tilbakeføring. Det individuelle perspektivet strider mot kriminalomsorgens og velferdsstatens tanke om solidaritet og tilhørighet, og gjør at den domfelte kan oppleve å ikke være en del av noe større enn seg selv ved løslatelsen. Fravær av sosiale relasjoner og sosial integrasjon kan knyttes til egoistiske selvmord (Durkheim, 1897/2001), hvor den domfelte i denne tilstanden opplever å ikke være en del av samfunnet ved løslatelsen.

6.3. Liminale glippsoner - forståelsen av de kritiske overgangsfasene

For å forstå de kritiske overgangsfasene i norske fengsler, kan vi først argumentere for at anomi, ontologisk utrygghet, og berøvelse av sosial identitet og autonomi er beskrivende kjennetegn ved de sosiale prosessene som er knyttet til frihetsberøvelsen. I stedet for å utnytte sin posisjon til å utvikle motiverte, lovlydige, uavhengige individer, beskrives heller sosiale prosesser som oppløser individets sosiale reguleringer og bremser kontinuiteten i straffegjennomføringen. Dette kan føre til en institusjonalisering av den domfelte, noe som kan føre til fravær av selvsikkerhet i møtet med samfunnet, og en opplevelse av å være for lite sosialt integrert. Implikasjoner av disse sosiale prosessene er at de reduserer muligheten til å benytte seg av rehabiliteringen inne i fengselet. I tillegg impliserer analysen at straffegjennomføringsprosessen i stor grad er et individuelt ansvar, med fravær av positive, sosiale relasjoner i soningsforløpet. Dette til tross for at analysen viser at forutsetningene for at soningen skal bli en lykkehistorie bør være et kollektivt ansvar.

Som et resultat av analysen og diskusjonen har jeg brukt VanGennep (1999) sitt begrep om liminalitet til å teoretisere funnene i relasjon til hovedproblemstillingen som utforsker hvordan vi kan forstå de kritiske overgangene i norske fengsler. I VanGennep (1999) sin forståelse av liminalitet, har overgangsfasene gitte egenskaper, og til tross for at fasene gjennomgående

oppleves ustabile og kaotiske, *skal de en gang ta slutt*. I disse fasene vil individet, med veiledning, forflytte seg til neste tilstand, og etter hvert tilegne seg de karakteristika hver enkelt fase innehar. Med dette som utgangspunkt, har jeg utviklet begrepet 'liminale glippsoner'. Dette betegner et brudd i kontinuiteten i straffegjennomføringen. Dette blir synlig i de kritiske overgangsfasene, hvor svikt i sosialiseringprosessen gjør at den domfelte mislykkes i forflytningen til neste fase. Selv om tilbakeføringsprosessen er påbegynt, ligger det ingen forutsetninger til grunn for at den blir avsluttet.

Teoretisk sett kan straffegjennomføringen ses på som et ubrutt kontinuum fra en sosial tilstand til den neste, hvor ytterpunktene på kontinuumet skal være merkbart ulike. Dette kontinuumet er ment å være en progresjon med en stadig utvikling mot det bedre. 'Progresjon' i soningsforløpet tilsier fremgang eller utvikling, hvor formålet er at den domfelte på slutten av soningen skal løslates som en god, lovlydig borger. Idealet for straffegjennomføringen er et forløp med vedvarende endring og med knapt merkbare overganger, slik at den domfelte ved løslatelsen er forberedt på å møte den nye, sosiale tilstanden. Men, analysen tilsier at kjennetegn ved de sosiale prosessene knyttet til frihetsberøvelsen, og implikasjonene dette har på tilbakeføringen, fører til glipper i kontinuiteten. Forståelsen av straffegjennomføringen er derfor ikke et ubrutt kontinuum, men heller en tilstand med merkbare overganger i soningsforløpet.

På terskelen mellom varetekten (den pre-liminale fasen), soningen (den liminale fasen) og løslatelsen (den post-liminale fasen), viser analysen at det eksisterer liminale glippsoner bestående av anomi, usikkerhet, krenkelse, pressende institusjonalisering, mangel på signifikante andre, og identitetsberøvelse som begrenser den domfeltes mulighet til å lykkes i overgangsfasene. Dette gjør at den enkelte blir stående fast i overgangsfasene uten potensiale til å kunne integreres tilbake til samfunnet. På grunn av manglende veiledning og sosiale relasjoner i overgangsfasene, begrenses den domfeltes evne til å internalisere samfunnets egenskaper og standarder, noe som hindrer sosial integrasjon tilbake til samfunnet. Analysen viser at den individuelle tilnærmingen til straffegjennomføringen gjør at den domfelte står lengre unna samfunnet ved løslatelsen enn ved starten av soningen. De sosiale prosessene knyttet til frihetsberøvelsen virker derfor å plassere den domfelte så langt ute i marginene at det ikke er mulig å tilpasse seg sin nye, sosiale posisjon etter løslatelsen. De liminale glippsonene kan derfor forklare de kritiske overgangsfasene i norske fengsler, og kan belyse hvorfor selvmordstilbøyeligheten i norske fengsler er særlig forhøyet akkurat her.

6.4. Kritiske blikk på velferdsstaten

Funnene fra prosjektet inviterer til en kritisk diskusjon om det norske fengselssystemet. Norge blir ansett som en sosialdemokratisk velferdsstat (Esping-Andersen, 1990), hvor målet er å utjevne sosial ulikhet. Velferdsordningene skal gange alle medlemmer av samfunnet, også de som sitter i fengsel (Esping-Andersen, 1990; Johansen, 2015). Den norske kriminalpolitikken og den norske velferdspolitikken har derfor samme utgangspunkt, hvor de samme velferdstjenestene som finnes utenfor fengselet, også skal finnes inne i fengselet (Fredwall, 2015; Meld. St. 37 (2007 – 2008)). Sett fra et utenforstående perspektiv, argumenterer Pratt (2008a; 2008b) i denne sammenhengen for den skandinaviske eksepsjonalismen, hvor velferd og humane forhold står i fokus også inne i fengselsinstitusjonene. Fortellingen om fengselet som en rehabiliterende instans, beskriver en institusjon som skal forbedre innsatte sitt velferdsnivå gjennom tilbud om utdanning, arbeid, rusbehandling og bolig. Rehabilitering som et legitimt aspekt av soningsforholdene anerkjennes i et velferdsperspektiv gjennom en positiv fortelling om hvordan velferdsstaten veileder og hjelper de som faller utenfor samfunnet tilbake til et liv med økt levestandard, og som trives og fungerer i de sosiale relasjonene og strukturene. At individer begår selvmord når de er ferdig sonet, setter spørsmålsteget ved denne rehabiliteringsideologien.

Funnene i analysen inngår i hvordan den norske kriminalitetspolitikken og den norske velferdspolitikken er tett sammenbundet, og skal samarbeide om et helhetlig tilbud som gagnar både den domfelte og samfunnet som helhet. Samtidig viser analysen en gjennomgående kritikk rettet mot systemet som helhet, og hvordan de ulike sosiale prosessene berøver den domfelte sin mulighet til en vellykket rehabilitering. Analysen belyser innholdet i soningen og livet innenfor murene, noe Pratt (2008a; 2008b) sin eksepsjonalistiske tankegang sier lite om (Lundeberg et al., 2018). Analysen, i samsvar med teori om den norske fengselsinstitusjonen, viser derfor til et tosidig aspekt av velferdsstaten, hvor autonomi og velferd er sentralt i den sosiale sfæren, mens den juridiske sfæren begrenser disse rettighetene (Barker, 2013). Velferdsstatens ansvar og forestilling om solidaritet og det kollektive, indikerer et overordnet fellesskap som alle borgere er en del av, og hvor samfunnsmedlemmene opplever samhørighet og gjensidig lojalitet til de andre. Jeg ønsker derfor å trekke frem hvordan analysen utfordrer denne forståelsen av fengselet som en del av velferdsstaten, særlig gjennom den individuelle tilnærmingen til rehabiliteringen som belyses, og som står i strid med velferdsstatens kollektive ansvar om å ta vare på de som faller utenfor (Johansen, 2015).

Analysen viser en individualistisk tilnærming til straffegjennomføringen. Dette kan relateres til at det norske sosialdemokratiet har utviklet seg i en mer nyliberalistisk retning (Shammas, 2016; 2018). Dette alene indikerer en politisk dreining mot individualisme og individets selvstendige verdi, og er en dreining fra sosialdemokratiets kollektive forståelse. Velferdsstaten og dens rehabiliterende straffeinstitusjon er avhengige av sosial solidaritet for å opprettholdes og videreutvikles (Shammas, 2016), men samfunnets økende strukturelle differensiering har ført til en tøffere kriminalpolitikk, noe som heller resulterer i annerledeshet, ekskludering og en kollaps i fellesskapsfølelsen (Shammas, 2018). Den individuelle tilnærmingen til straffegjennomføringen som fremkommer i analysen, viser at forståelsen av det kollektive ansvaret for rehabiliteringen av domfelte er i nedgang. Dette kan handle om kollektive representasjoner som formes av samfunnet, og videre hvem som anses som verdige mottakere av velferdsgodene (Shammas, 2016). I den individuelle tilnærmingen ligger det eksterne forventninger til at individet, som ofte ankommer fengselet med tung bagasje (Lundeberg & Rye, 2018; Ugelvik, 2016), selv skal ta ansvar for rehabiliteringen. Likevel kan det være problematisk å legge et slikt ansvar på individer som fra før ikke har de beste forutsetninger for å kunne ta på seg et slikt ansvar. Den individuelle tilnærmingen kan være et resultat av en nyliberalisering av velferdsstaten, og kan være en trussel mot velferdsstatens solidaritet, kollektive tankegang, og den rehabiliterende fengselsinstitusjonen.

Analysen har videre vist at det er essensielt at de sosiale prosessene i tilbakeføringsløpet er intakt. Særlig med tanke på at dette kan påvirke hvorvidt den domfelte fungerer i det sosiale fellesskapet etter løslatelsen, noe som tross alt er målet for straffegjennomføringen sett i rehabiliteringsøyemed. Fortellingen om den norske kriminalomsorgen som en rehabiliterende instans, kan for aktører som kjenner systemet fra innsiden, heller forstås som en romantisert myte. Det snakkes godt og høyt om rehabilitering, og man forstår rehabilitering som et slagord for fengselssystemet sett i lys av det norske sosialdemokratiet. Likevel, sett fra et fangeperspektiv er det ikke det fengselet driver med. Fengselet driver med oppbevaring, straff, identitesberøvelse og reproduksjon av velferdsulikhet, og lite med forsoning og direkte, systematisk trening til livet utenfor murene. Funnene i oppgaven tyder på at en individuell forståelse av straffegjennomføringen er gjeldende, men også at dette bør gjøres kollektivt for at man skal lykkes i tilbakeføringen. Likt Durkheim (1897/2001), belyser dette at selvmordstilbøyeligheten, enn så individuelt selvmordet antas å være, er tett knyttet til samfunnskonteksten fenomenet eksisterer i.

7.0. Avslutning

Formålet med denne oppgaven har vært en kritisk, sosiologisk tilnærming til det norske fengselssystemet. I oppgaven har jeg hatt en kvalitativ tilnærming til problemstillingen som utforsker hvordan vi kan forstå de kritiske overgangsfasene i norske fengsler. Til å drøfte hovedproblemstillingen ble også to underproblemstillinger presentert: (UP1) *hva kjennetegner de sosiale prosessene som er knyttet til frihetsberøvelsen?* og (UP2) *hvilke implikasjoner har disse sosiale prosessene for tilbakeføringen?* Med utgangspunkt i analysen og diskusjonen ble det avslutningsvis kastet et kritisk blikk på norsk rehabiliteringspolitikk og den norske velferdsstaten.

Innledningsvis presenterte jeg Pratt (2008a; 2008b) sin tanke om den skandinaviske eksepsjonalismen, noe som står i sterk kontrast til Norge som produsent av en av de høyeste selvmordsratene blant domfelte globalt (Bukten & Stavseth, 2021). Som teoretisk inngang ble relevant sosiologisk teori presentert, i tillegg til teori om fengsel.

Gjennom analysen og diskusjonen ble det først og fremst trukket frem hvordan de kritiske overgangsfasene forstås som et akutt brudd med den kjente tilværelsen. De sosiale prosessene som er knyttet til frihetsberøvelsen kjennetegnes ved at de forstyrrer individets sosiale orden, og gjør det tilnærmet umulig å tilpasse seg forventningene i fengselet. Videre innskrenkes den domfeltes selvbestemmelsesrett, personlige integritet og sosiale identitet, noe som gir et skjørt grunnlag for kontinuitet i straffegjennomføringen. De sosiale reguleringene knyttet til frihetsberøvelsen bryter ned den domfelte, og i gjenoppbyggingen av individet blir den kriminelle identiteten anerkjent og internalisert.

De sosiale prosessene som er knyttet til frihetsberøvelsen impliserer at straffegjennomføringen kan forstås som en individuell prosess. Dette utfordrer forståelsen av fengselssystemet som en del av velferdsstaten, da særlig knyttet til sosialdemokratiets ansvar og forestilling om solidaritet og det kollektive. Som en konsekvens av frihetsberøvelsen, mister den domfelte sin fundamentale trygghet, noe som gjør det vanskelig å ta ansvar for egen rehabilitering. De sosiale reguleringene i fengselet institusjonaliserer, passiviserer og gjør innsatte uselvstendige i møtet med samfunnet etter løslatelsen. I tillegg viste analysen til manglende sosiale relasjoner under soningsforløpet, noe som vanskeliggjør sosialiseringprosessen i tilbakeføringen. Basert på underproblemstillingene, det teoretiske fundamentet, og analysen ble begrepet 'liminale glippsoner' etablert som en konseptuell sammenfatning av oppgavens funn. Dette begrepet

betegner et brudd i kontinuiteten i straffegjennomføringen, noe som særlig gjør seg synlig i de kritiske overgangsfasene.

Avslutningsvis kastet jeg et kritisk blikk på den norske velferdsstaten og kriminalomsorgen som en rehabiliterende instans. Dette ble relatert til dreiningen fra en sosialdemokratisk velferdsstat mot en nyliberalisert forståelse av velferdsstaten, noe som kan beskrive den individuelle tilnærmingen funnet i analysen. I stedet for å skape lovlydige samfunnsborgere, reproducerer fengselssystemet velferdsulikhet og berøver individenes identitet og sosiale posisjon. Basert på dette, konkluderer oppgaven, i likhet med Durkheim (1897/2001), at selvmordstilbøyeligheten blant norske domfelte bør forstås i relasjon til samfunnskonteksten hvor fenomenet forekommer.

7.1. Veien videre

Oppgaven inngår i en serie av kritiske blikk rettet mot norsk straffegjennomføring og den skandinaviske eksepsjonalismen (Barker, 2013; Shammass 2014; 2016). For tematikken sin relevans vil et større mangfold av kvalitative studier kunne belyse flere sider av sosiale prosesser som kan belyse selvmordstilbøyeligheten i norske fengsler, særlig sett i sammenheng med norske soningsforhold og hvordan vi ivaretar fanger. I og med at man ikke kan spørre de som har begått selvmord om hvorfor de tok det valget, må man finne andre veier inn. I en sosiologisk kontekst vil samfunnsmessige og sosiale forhold være av god relevans. Et større fokus på makt- og ulikhetsforhold innad i fengselet enn det jeg har hatt mulighet til å ha i denne oppgaven, vil også være formålstjenlig for en bredere og dypere forståelse av tematikken.

For fremtidige studier hadde det vært interessant og intervjuet innsatte i norske fengsler for å få et innblikk i deres opplevelse av forholdene de lever under. Særlig kan innsatte som soner lange dommer og for alvorlige forbrytelser kunne gi et utdypende innblikk i hvordan fengselshverdagen påvirker deres soningsforløp. Et annet utgangspunkt kan være et fokus rettet mot kvinnelige innsatte. Særlig med tanke på at studier viser at kvinnelige innsatte i norske fengsler har større selvmordstilbøyelighet sammenlignet med mannlige innsatte og den øvrige kvinnelige befolkningen.

Referanser

- Atkinson, P. (2015). *For ethnography*. London: SAGE publications.
- Barker, V. (2013). Nordic Exceptionalism revisited: Explaining the paradox of a Janus-faced penal regime. *Theoretical Criminology*, 17(1), ss. 5 - 25.
doi:10.1177/1362480612468935
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1966/2000). *Den samfunnsskapte virkelighet*. (F. Wiik, Overs.) Fagbokforlaget. (opprinnelig utgitt 1966).
- Bronebakk, K. B. (2012). Frihet og fordommer. I S. Olsen, *Virker straff?* (ss. 173 - 195). Scandinavian Academic Press.
- Bryman, A. (2012). *Social research methods* (4. utg.). Oxford University Press.
- Bukten, A., & Stavseth, M. R. (2021). Suicide in prison and after release: a 17-year national cohort study. *European Journal of Epidemiology*, 36, ss. 1075 - 1083.
- Bukten, A., Stavset, M. R., Skurtveit, S., Tverdal, A., Strang, J., & Clausen, T. (2017). High risk of overdose death following release from prison: variations in mortality during a 15-year observation period. *Addiction*, 112, ss. 1432 - 1439. doi:10.1111/add.13803
- Chambliss, D. F., & Schutt, R. K. (2010). *Making sense of the social world: methods of investigation* (3. utg.). Pine Forge Press.
- Crawley, E. (2006). Doing prison work: the public and private lives of prison officers. I Y. Jewkes, & H. Johnston, *Prison readings* (ss. 209 - 223). Willan Publishing.
- Dahl, E. (1999). *Samfunnskontrakt: Solidaritet og velferd*. Forskningsstiftelsen Fafo.
- Durkheim, É. (1897/2001). *Selvordet: en sosiologisk undersøkelse* (3. utg.). (H. Roll, Overs.) Gyldendal Norsk Forlag. (opprinnelig utgitt 1897).
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton University Press.
- Fangen, K. (2010). *Deltakende observasjon* (2. utg.). Fagbokforlaget.
- Fazel, S., Cartwright, J., Norman-Nott, A., & Hawton, K. (2008). Suicide in prisoners: A systematic review of risk factors. *The Journal of Clinical Psychiatry*, 69(11), ss. 1721 - 1731. doi:10.1016/S2468-2667(20)30233-4
- Fazel, S., Ramesh, T., & Hawton, K. (2017). Suicide in prisons: An international study of prevalence and contributory factors. *The Lancet Psychiatry*, 4(12), ss. 946 - 952. doi:10.1016/S2215-0366(17)30430-3.
- Flick, U. (2006). *An introduction to qualitative research*. SAGE Publications.
- Forrester, A., & Slade, K. (2014). Preventing self-harm and suicide in prisoners: Job half done. *Lancet*, 383(9923), ss. 1109 - 1111. doi:http://dx.doi.org/10.1016/

- Fredwall, T. E. (2015). *Murer og moral: en bok om straff, verdier og fengselsbetjenter*. Cappelen Damm Akademisk.
- Galtung, J. (1959). *Fengselssamfunnet: et forsøk på analyse*. Universitetsforlaget.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age*. Stanford University Press.
- Gobo, G. (2004). Sampling, representativeness and generalizability. I C. Seale, G. Gobo, J. Gubrium, & D. Silverman, *Qualitative Research Practice* (ss. 405 - 426). SAGE Publications.
- Goffman, E. (1961). *Asylums: Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. Anchor books.
- Hammerlin, Y. (2009). *Selvord og selvmordsnærhet i norske fengsler: Selvmordsforebyggende arbeid i fengsel*. Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS.
- Hammerlin, Y. (2012). En fange er en fange - et fengsel er et fengsel. I S. Olsen, *Virker straff?* (ss. 39 - 63). Scandinavian Academic Press.
- Hammerlin, Y. (2015). Selvmord i norske fengsler: del 2 - Forebygging/ forebyggingstiltak. *Suicidologi*, 13(3), ss. 22 - 23. doi:<https://doi.org/10.5617/suicidologi.1371>
- Hammerlin, Y. (2018). Fengselslivet som en livstruende byrde. *Suicidologi*(3), ss. 10 - 22.
- Helsedirektoratet. (2021, april 27). *Selvskaading og selvmord - veiledende materiell for kommunene om forebygging*. Hentet fra Helsedirektoratet: <https://www.helsedirektoratet.no/faglige-rad/selvskaading-og-selvord-veiledende-materiell-for-kommunene-om-forebygging>
- Hughes, J. A., Martin, P. J., & Sharrock, W. W. (1995). *Understanding classical sociology: Marx, Weber, Durkheim*. SAGE Publications.
- Johansen, N. B. (2015). *Det nyliberale janusansikt - straff i frihetens tid*. Novus forlag.
- Kao, J. C., Chuong, A., Reddy, M. K., Gobin, R. L., Zlotnik, C., & Johnson, J. E. (2014). Associations between past trauma, current social support, and loneliness in incarcerated populations. *Health & Justice*, 2(1), ss. 1 - 10. doi:<https://doi.org/10.1186/2194-7899-2-7>
- Karlsen, M. L. (2018). Feminiteter i fengslet: kvinnelige innsattes soningsforhold. I J. F. Rye, & I. R. Lundeberg, *Fengslende sosiologi: makt, straff og identitet i Trondheims fengsler* (ss. 97 - 121). Cappelen Damm Akademisk.
- Kriminalomsorgen. (2004). *Strategi for faglig virksomhet i Kriminalomsorgen 2004 - 2007*.
- Kriminalomsorgen. (2018, november 5). *Forebygging og håndtering av selvskaading, selvmordsforsøk og selvmord i fengsel*. Hentet fra Kriminalomsorgen : <https://www.kriminalomsorgen.no/getfile.php/4307005.823.zsnwutmzmmqsm/Retningslinjer+->

+Forebygging+og+h%C3%A5ndtering+av+selvskading%2C+selvmordsfors%C3%B8k+og+selvmord+i+fengsel.pdf

- Kriminalomsorgen. (2022a). *Prøveløslatelse*. Hentet fra Kriminalomsorgen: <https://www.kriminalomsorgen.no/proveloeslatelse.532538.no.html>
- Kriminalomsorgen. (2022b). *Straffgjennomføring i samfunnet*. Hentet fra Kriminalomsorgen: <https://www.kriminalomsorgen.no/straff-i-samfunnet.518689.no.html>
- Kusenbach, M. (2003). Street phenomenology: The go-along as ethnographic research tool. *Etnopgrahy*, 4(3), ss. 455 - 485.
- Kvale, S. (1996). *InterViews: An introduction to qualitative research interviewing*. SAGE Publications.
- Lewis, J., Ritchie, J., Ormston, R., & Morrell, G. (2014). Generalising from qualitative research. I J. Ritchie, J. Lewis, C. M. Nicholls, & R. Ormston, *Qualitative Research Practice*. SAGE Publications.
- Linneberg, M. S., & Korsgaard, S. (2019). Coding qualitative data: a synthesis guiding the novice. *Qualitative Research Journal*, 19, ss. 259 - 270.
- Lundeberg, I. R., & Rye, J. F. (2018). Sosiologi, samfunn og fengser. I I. R. Lundeberg, & J. F. Rye, *Fengslende sosiologi. Makt, straff og identitet i Trondheims fengsler* (ss. 11 - 32). Cappelen Damm Akademisk.
- Lundeberg, I. R., Mjåland, K., & Rye, J. F. (2018). Eksepsjonelle fanger i det eksepsjonelle fengslet. I J. F. Rye, & I. R. Lundeberg, *Fengslende sosiologi. Makt, straff og identitet i Trondheims fengsler* (ss. 213 - 237). Cappelen Damm Akademisk.
- Macphail, A. (2004). Athlete and researcher: undertaking and pursuing an ethnographic study in a sports club. *Qualitative research*, 4(2), ss. 227 - 245.
- Mathiesen, T. (2006). The defences of the weak: a sociological study of a Norwegian correctional institution. I Y. Jewkes, & H. Johnston, *Prison readings* (ss. 193 - 202). Willan Publishing.
- Mathiesen, T. (2007). *Kan fengsel forsvares?* PAX forlag.
- Mead, G. H. (1934/2013). *Mind, Self, and Society*. Heptagon. (opprinnelig utgitt 1934).
- Meld. St. 37 (2007 - 2008). Straff som virker - mindre kriminalitet - tryggere samfunn (kriminalomsorgsmelding). Justisdepartementet. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-37-2007-2008-/id527624/>
- Morthorst, B. R., Mehlum, L., Pålsson, S. P., Mühlmann, C., Hammerlin, Y., Madsen, T., & Erlangsen, A. (2021). Suicide rates in Nordic prisons 2000 - 2016. *Archives of Suicide Research*, 25(3), ss. 704 - 714. doi:<https://doi.org/10.1080/13811118.2020.1746943>

- Mueller, A. S., Abrutyn, S., Pescosolido, B., & Diefendorf, S. (2021). The social roots of suicide: Theorizing how the external social world matters to suicide and suicide prevention. *Frontiers in Psychology*. doi:<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.621569>
- Pettersen, T. (2001). Sosialisering i fengsel [Hovedoppgave]. NTNU.
- Pratt, J. (2008a). Scandinavian exceptionalism in an era of penal excess - Part 1: The nature and roots of Scandinavian exceptionalism. *British Journal of Criminology*, 48(2), ss. 110 - 137.
- Pratt, J. (2008b). Scandinavian exceptionalism in an era of penal excess - Part 2: Does Scandinavian exceptionalism have a future? *British Journal of Criminology*, 48(2), ss. 275 - 291.
- Ribe-Nyhus, A. (2020). Indre og ytre soning [Doktorgradsavhandling]. Nord universitet.
- Ringdal, K. (2013). *Enhet og mangfold: Samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode*. (3. utg.). Fagbokforlaget.
- Ritzer, G., & Stepnisky, J. (2018). *Sociological Theory*. SAGE Publications.
- Roer-Strier, D., & Sands, R. G. (2014). Moving beyond the 'official story': when 'others' meet in a qualitative interview. *Qualitative Research*, ss. 1 - 18.
- Ryberg, J. (2009). Straf og rettighetstab. I J. Ryberg, *Løsladt - og hvad så?* (ss. 167 - 189). Jurist - og Økonomforbundets Forlag.
- Rye, J. F. (2013). Mead, Berger & Luckmann og de signifikante andre. *Sosiologisk tidsskrift*, ss. 168 - 189. doi:[10.18261/ISSN1504-2928-2013-02-04](https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2928-2013-02-04)
- Ryen, A. (2002). *Det kvalitative intervjuet: fra vitenskapsteori til feltarbeid*. Fagbokforlaget.
- Røde Kors. (u.å.a). *Besøk til innsatte i fengsel*. Hentet fra Røde Kors: <https://www.rodekors.no/tilbudene/besok-til-innsatte-i-fengsel/>
- Røde Kors. (u.å.b). *Nettverk etter soning*. Hentet fra Røde Kors: <https://www.rodekors.no/tilbudene/nettverksarbeid/nettverk-etter-soning/>
- Sánchez, F. C., Aizpurua, E., Ricarte, J. J., & Barry, T. J. (2021). Personal, criminal and social predictors of suicide attempts in prison. *Archives of Suicide Research*, 25(3), ss. 582 - 595. doi:<https://doi.org/10.1080/13811118.2020.1738293>
- Schutz, A. (1970). *On phenomenology and social relations*. The University of Chicago Press.
- Shammas, V. L. (2014). The pains of freedom: Assessing the ambiguity of Scandinavian penal exceptionalism on Norway's prison island. *Punishment & Society*, 16(1), ss. 104 - 123. doi:<https://doi.org/10.1177/1462474513504799>
- Shammas, V. L. (2016). The rise of a more punitive state: On the attenuation of Norwegian penal exceptionalism in an era of welfare state transformation. *Springer*, 24, ss. 57 - 74. doi:[10.1007/s10612-015-9296-](https://doi.org/10.1007/s10612-015-9296-)

- Shammas, V. L. (2018). The dissolution of social democracy: How law and order came to Norway. *Federal Sentencing Reporter*, 31(1), ss. 85 - 89.
- Silverman, D. (2017). How was it for you? The interview society and the irresistible rise of the (poorly analyzed) interview. *Qualitative Research*, 17(2), ss. 144 - 158.
- Suto, I., & Arnaut, G. L. (2010). Suicide in prison: A qualitative study. *The Prison Journal*, 90(3), ss. 288 - 312. doi:<https://doi.org/10.1177/0032885510373499>
- Swedberg, R. (2014). *The art of social theory*. Princeton University Press.
- Sykes, G. M. (1958). *The society of captives: A study of a maximum security prison*. Princeton Paperback.
- Tataro, C., & Lester, D. (2009). *Suicide and self-harm in prisons and jails*. Lexington Books.
- Tavory, I., & Timmermanns, S. (2014). *Abductive analysis: theorizing qualitative research*. The University of Chicago Press.
- Time Magazine. (2010). *Inside the world's most humane prison*. Hentet fra Time Magazine: <http://content.time.com/time/photogallery/0,29307,1989083,00.html>
- Tjora, A. (2017a). Emergens: Konseptutvikling og generalisering i kvalitativ forskning: Refleksjoner og eksempler. *Sosiologisk Poliklinikk: NOTAT 1/2017*, ss. 1 -16.
- Tjora, A. (2017b). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (3. utg.). Gyldendal Norsk Forlag.
- Turner, V. (1969). *The Ritual Process*. Aldine De Gruyter.
- Ugelvik, T. (2011). *Fangenes friheter: makt og motstand i et norsk fengsel*. Universitetsforlaget.
- Ugelvik, T. (2016). Prisons as welfare state institutions? Punishment and the Nordic model. I J. Bennett, Y. Jewkes, & B. Crewe, *Handbook on prisons* (ss. 380 - 402). Routledge. Hentet fra https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2767985
- United Nations Development Programme. (2020). *Human Development Index (HDI) Ranking*. Hentet fra Human development report: <https://hdr.undp.org/>
- VanGennep, A. (1999). *Rites de passage. Overgangsriter*. (E. Ringen, Overs.) Pax Forlag.
- Walker, T., Towl, G., & Harris, L. T. (2015). *Preventing self-injury and suicide in women's prisons*. Waterside Press.
- WayBack. (u.å.). *Om oss*. Hentet fra WayBack: <https://www.wayback.no/>
- Wheeler, S. (1961). Socialization in correctional communities. *American Sociological Association*, 26(2), ss. 697 - 712. doi:10.2307/2090199
- World Health Organization. (2007). *Preventing suicide in jails and prisons*. Hentet fra WHO Library Cataloguing-in-Publication Data: https://www.who.int/mental_health/prevention/suicide/resource_jails_prisons.pdf

Wray, M., Colen, C., & Pescosolido, B. (2011). The Sociology of Suicide. *The Annual Review of Sociology*, ss. 505 - 528. doi:10.1146/annurev-soc-081309-150058

Vedlegg

Vedlegg 1: godkjenning fra NSD

Vedlegg 2: godkjenning fra kriminalomsorgen

Vedlegg 3: informasjons- og samtykkeskjema

Vedlegg 4: intervjuguider (3 stk.)

Vedlegg 5: Kodegrupperinger

Vedlegg 1: godkjenning fra NSD

24.01.2022, 11:03

Meldeskjema for behandling av personopplysninger

NSD NORSK SENTER FOR FORSKNINGSDATA

Vurdering

Referansenummer

480956

Prosjekttittel

Sosiale forhold som kan ligge til grunn for selvmordsraten i norske fengsler

Behandlingsansvarlig institusjon

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet / Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap (SU) / Institutt for sosiologi og statsvitenskap

Prosjektansvarlig (vitenskapelig ansatt/veileder eller stipendiat)

Jakub Stachowski, jakub.stachowski@ntnu.no, tlf: 99885137

Type prosjekt

Studentprosjekt, masterstudium

Kontaktinformasjon, student

Ida Aassve Hepsø, idaah@stud.ntnu.no, tlf: 45235311

Prosjektperiode

01.01.2022 - 01.07.2022

Vurdering (1)

24.01.2022 - Vurdert

Det er vår vurdering at behandlingen vil være i samsvar med personvernlovgivningen, så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet 24.01.2022 med vedlegg. Behandlingen kan starte.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle alminnelige personopplysninger, særlige kategorier av personopplysninger om helse og personopplysninger om straffedommer og lovovertridelser til 01.07.2022.

LOVLIG GRUNNLAG

Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 nr. 11 og 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse, som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake.

For alminnelige personopplysninger vil lovlig grunnlag for behandlingen være den registrertes samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 a.

<https://meldeskjema.nsd.no/vurdering/61c4416c-79b2-405f-96fb-481e802d2d2c> 1/2

24.01.2022, 11:03

Meldeskjema for behandling av personopplysninger

For særlige kategorier av personopplysninger vil lovlig grunnlag for behandlingen være den registrertes uttrykkelige samtykke, jf. personvernforordningen art. 9 nr. 2 bokstav a, jf. personopplysningsloven § 10, jf. § 9 (2).

For personopplysninger om straffedommer og lovovertridelser vil lovlig grunnlag for behandlingen være den registrertes uttrykkelige samtykke, jf. art 9 nr. 2 bokstav a, jf. art. 10, jf. personopplysningsloven §§ 11 (1) og 11 (2) bokstav a.

PERSONVERNPRINSIPPER

Personverntjenester vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen:

- om lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen
- formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke viderebehandles til nye uforenlige formål
- dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet
- lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet.

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

Vi vurderer at informasjonen om behandlingen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13.

Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18) og dataportabilitet (art. 20).

Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

Personverntjenester legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32).

For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må prosjektansvarlig følge interne retningslinjer/rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

MELD VESENTLIGE ENDRINGER

Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til Personverntjenester ved å oppdatere meldeskjemaet. Før du melder inn en endring, oppfordrer vi deg til å lese om hvilken type endringer det er nødvendig å melde: <https://www.nsd.no/personverntjenester/fylle-ut-meldeskjema-for-personopplysninger/melde-endringer-imeldeskjema>

Du må vente på svar fra oss før endringen gjennomføres.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

Vi vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet i tråd med den behandlingen som er dokumentert.

Kontaktperson hos oss: Olav Rosness, rådgiver.

Lykke til med prosjektet!

Vedlegg 2: godkjenning fra kriminalomsorgen

Kriminalomsorgen region nord

Jakub Stachowski
jakub.stachowski@ntnu.no
Institutt for sosiologi og samfunnsvitenskap, NTNU

Deres ref:

Vår ref:
202200296-17

Dato:
11.04.2022

SVAR PÅ SØKNAD OM FORSKNING- IDA AASSVE HEPSØ, MASTEROPPGAVE SOSIALE PROSESSER SOM KAN BELYSE SELVMORDSTILBØYELIGHETEN I NORSKE FENGLER

Vi viser til søknad av 11.03 2022 med tilhørende vedlegg fra masterstudent ved NTNU, Ida Aassve Hepsø, samt til revidert intervjuguide.

Svar på søknad sendes veileder, slik praksis er når søker selv ikke innehar forskerkompetanse.

Bakgrunn og formål

Aassve Hepsø er masterstudent ved institutt for sosiologi og statsvitenskap ved NTNU og skriver masteroppgave i sosiologi. Masteroppgavens utgangspunkt og aktualisering kommer fra studien «*Suicide in prison and after release: a 17-year national cohort study*» (Bukten & Stavseth, 2021). Statistikken i denne studien kan dog kun tallfeste og bekrefte hvor mange selvmord som faktisk blir begått, men sier lite om bakenforliggende sosiale prosesser og forhold som kan være utslagsgivende for selvmordstilbøyeligheten.

Forholdene Aassve Hepsø ønsker å undersøke nærmere er opplevelser og oppfatninger knyttet til fengslingen, inkludert de innsattes tilbud i fengsel og etter løslatelse, samt forståelser av overgangen mellom frihet og fengsel og fra fengsel til frihet. På bakgrunn av dette ønsker Aassve Hepsø å samle empiri som kan bidra i diskusjonen knyttet til sosiale prosesser som kan forårsake selvmordstilbøyeligheten i norske fengsler.

Aassve Hepsø har 31.01.2022 fått avslag på søknad om intervju av ansatte og innsatte i Trondheim fengsel. Avslag ble gitt pga kapasitet. Aassve Hepsø har etter det endret innretning og innhold i intervjuguide og bedt om å få intervju ansatte i friomsorgen om tema sosiale prosesser som kan forårsake selvmordstilbøyeligheten i norske fengsler. Hun har anslått varighet av intervju til ca. 60 minutt.

Aassve Hepsø søker om tillatelse til å gjennomføre intervjuer med 3-5 ansatte i friomsorgskontorene i region nord. Hensikten med intervjuene er å få et innblikk i deltakernes forståelse og perspektiver knyttet til de kritiske overgangene i fengsel, og i dette tilfellet, spesielt løslatelsen, da flere studier viser at det er i disse kritiske fasene at de fleste selvmord skjer.

VEDTAK

Kriminalomsorgen region nord innvilger søknaden.

Kriminalomsorgen region nord har forespurt Trøndelag friomsorgskontor, Troms og Finnmark friomsorgskontor og Kriminalomsorgen Nordland avdeling samfunn om kapasitet til å bistå, og de stiller seg positivt til å bidra i prosjektet ved å legge til rette for intervju ansatte ved friomsorgen.

Kontaktinformasjon til friomsorgskontorene er:

Trøndelag friomsorgskontor, fung. friomsorgsleder Solfrid Ramlo
Solfrid.Ramlo@kriminalomsorg.no

Kriminalomsorgen Nordland avdeling samfunn, avdelingsleder Roger Halvorsen
Roger.Halvorsen@kriminalomsorg.no

Troms og Finnmark friomsorgskontor, ass. friomsorgsleder Tordis Keiledal
Tordis.Keiledal@kriminalomsorg.no

Problemstillingen som det søkes forsket på er et tema som kriminalomsorgen er opptatt av å få ny kunnskap om og det vurderes å ville gi etaten og samfunnet for øvrig informasjon og ny kunnskap. Søknaden er utformet i tråd med de krav som stilles til forskning i kriminalomsorgen, jfr. *Retningslinjer for behandling av søknader om forskning*. Det er ikke behov for å gi dispensasjon fra taushetsplikten da deltakelse forutsetter samtykke i alle ledd.

a. Sikkerhetsvurdering

Forskningen skal gjennomføres på en forsvarlig måte og domfelte, innsatte og ansatte skal ikke utsettes for personlige belastninger. Forskeren skal forholde seg til den enkelte enhets sikkerhetsmessige instruksjoner. Det er opp til den enkelte enhetsleder å vurdere om forskningsprosjektet er praktisk gjennomførbart i enheten og hvordan gjennomføringen skal gjøres for at den skal være sikkerhetsmessig forsvarlig. Forskeren skal forholde seg til de sikkerhetsmessige tiltak som er påkrevd i gjennomføringen. Forskeren skal fremlegge bakgrunns materialet og informere enhetene ut ifra deres behov.

Det kreves at den som skal gjennomføre samtaler og intervju av innsatte fremlegger politiattest. Dersom forsker ønsker å ta i bruk andre spørreskjema eller belyse andre problemstillinger enn godkjent må det fremlegges ny søknad til Kriminalomsorgen region nord for godkjenning.

b. Forskers taushetsplikt

Opplysninger forskeren blir gjort kjent med kan være undergitt taushetsplikt, jf. forvaltningsloven § 13. Forskeren er undergitt taushetsplikt, jf. forvaltningsloven § 13 c. Av § 13 e følger at forskeren plikter å hindre andre i å få tilgang til eller kjennskap til opplysningene. Overtredelse av bestemmelser om taushetsplikt er straffbart, jf. straffeloven § 121. Behandling av personopplysninger reguleres av lov om personopplysninger (LOV 2000-04- 14 nr. 13) med tilhørende forskrift (FOR 2000-12-15 nr. 1265), og forskningsprosjekter er særlig omtalt i § 7-27 i forskrift til personopplysningsloven. Det er et vilkår at forsker undertegner en taushetserklæring med henvisning til bestemmelsene ovenfor. Slik erklæring utarbeides av den enhet der forskningen skal gjennomføres.

c. Oppbevaring av materiale

Forskeren skal påse at innsamlet materiale blir oppbevart på en forsvarlig måte og at det foretas anonymisering av personidentifiserbare opplysninger ved publikasjon. Innsamlet materiale som inneholder personidentifiserbare data, skal makuleres så snart undersøkelsen er avsluttet. Dersom det skal gjøres unntak fra denne hovedregel, må dette godkjennes av Datatilsynet.

d. Rapportering

Forskeren skal sende et eksemplar av forskningsrapporten til Kriminalomsorgen region nord, til biblioteket ved Kriminalomsorgens høyskole og utdanningscenter (KRUS) og til Kriminalomsorgsdirektoratet. Det er ønskelig at forskeren melder resultatene til respondentene i en eller annen form.

Klageadgang

Regiondirektørens vedtak om å anvende taushetsbelagte opplysninger til forskningsformål, kan påklages til Kriminalomsorgsdirektoratet. Klageretten etter forvaltningsloven kap. VI § 28, omfatter den som ikke får medhold i sin søknad om forskning og den som taushetsplikten er satt til vern for, i denne sammenheng innsatte/domfelte og tilsatte.

Med hilsen

Eirik Refseth
ass. regiondirektør

Marit Wangsholm
seniorrådgiver

Dette brevet er godkjent elektronisk i kriminalomsorgen og har derfor ingen signatur.

Kopi til:

Masterstudent Ida Aassve Hepsø,

Trøndelag friomsorgskontor, Dokumentsenter, PB 694, 4302 SANDNES

Kriminalomsorgen Nordland, avd samfunn, Dokumentsenter, PB 694, 4302 SANDNES

Troms og Finnmark friomsorgskontor, Dokumentsenter, PB 694, 4302 SANDNES

Kriminalomsorgsdirektoratet, Postboks 694, 4305 SANDNES

Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS, Postboks 1, 2001 LILLESTRØM

Kriminalomsorgen region nord

Postadresse:	Besøksadresse:	Telefon: 73 56 16 10	Saksbehandler:
Dokumentsenter,	Brattørkaia 15, 7010	Telefaks:	Marit
Postboks 694	Trondheim		Wangsholm
4302 Sandnes		Org.nr: 982348048	

Vedlegg 3: Informasjons- og samtykkeskjema

Vil du delta i forskningsprosjektet

Sosiale prosesser som kan belyse selvmordstilbøyeligheten i norske fengsler?

Hei.

Jeg studerer ved institutt for sosiologi og statsvitenskap ved NTNU Trondheim, og skal skrive masteroppgave hvor jeg er interessert i sosiale forhold og prosesser som kan påvirke selvmordstilbøyeligheten i norske fengsler, og ønsker derfor å spørre om du ønsker å delta i et intervju knyttet til denne tematikken.

Ved hjelp av ditt bidrag vil studien kunne bidra med kunnskap om norske fengselsforhold som forhåpentligvis kan forbedre fengselsforholdene på sikt.

Formål

Jeg ønsker å få kjennskap til fengselsforholdene i norske fengsler, og dine perspektiver knyttet til dette. I tillegg er jeg interessert i å høre om hvordan man jobber med de innsattes tilbakeføring. Det vil også være en del spørsmål knyttet til de kritiske overgangsfasene som er varetekt og den første tiden etter løslatelse, samt spørsmål knyttet til selvmordsproblematikk i og etter soning.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Norges teknisk-naturvitenskapelig universitet - NTNU er ansvarlig for prosjektet.

Hva innebærer det for deg å delta?

Dersom du velger å delta i prosjektet, innebærer det et intervju som vil vare omkring 60 minutter. Deltakelse i intervjuet innebærer ingen risiko for deg. Intervjudeltakelse kan innebære bruk av lydopptaker. Avhengig av hva du foretrekker, kan intervjuet gjennomføres enten fysisk eller digitalt.

Du bestemmer selv hvilke spørsmål du ønsker å svare på, og du kan når som helst trekke deg fra intervjuet uten å oppgi grunn. Intervjuet vil foregå på norsk.

Konfidensialitet

Alt du forteller i intervjuet vil bli behandlet konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket. Som student ved NTNU er jeg uavhengig av staten og deres representanter. Prosjektet skjer heller ikke på annet vis i samarbeid med fengselsledelsen eller

andre ansatte. Deres rolle er kun å sette meg i kontakt med dere – det vil si å dele ut dette informasjonsskrivet, og deretter gi beskjed til meg om dere vil delta i prosjektet, og i så fall avtale tidspunkt for intervjuet.

Hva skjer med opplysningene dine når jeg avslutter prosjektet?

I oppgaven blir alle deltakerne anonymisert. Det betyr at informasjonen ikke kan spores tilbake til deg. Personopplysninger vil bli holdt adskilt fra øvrige data og alle opplysninger vil anonymiseres i transkriberingen og i selve oppgaven. Det er kun undertegnede som vil ha tilgang på datamaterialet, og det anonymiserte datamaterialet vil lagres på egen NTNU harddisk. Det er frivillig å delta i studien og du kan når som helst velge å trekke deg fra studien uten å oppgi grunn og uten videre konsekvenser. Ved prosjektslutt vil alle personopplysninger og opptak være slettet, noe som etter planen er juni 2022. Undersøkelsen meldes til friomsorgen, og er også meldt til, og godkjent av, NSD (Norsk senter for forskingsdata).

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- å få innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- å få slettet personopplysninger om deg,
- å få utlevert en kopi av dine personopplysninger (dataportabilitet), og
- å sende klage til personvernombudet eller Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir meg rett til å behandle personopplysninger om deg?

Jeg behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra NTNU har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har videre spørsmål om studien, kan du ta kontakt med:

- NTNU Institutt for sosiologi og statsvitenskap ved prosjektansvarlig, Jakub Stachowski, jakub.stachowski@ntnu.no
- NTNUs personvernombud, Thomas Helgesen, tlf. 930 79 038, Thomas.helgesen@ntnu.no
- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS, på e-post personverntjenester@nsd.no eller telefon: 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen

Ida Hepsø

Masterstudent

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet, og har fått anledning til å stille spørsmål.
Jeg samtykker til:

- å delta i intervju

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet, ca. juni 2022

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 4: intervjuguider

Intervjuguide til friomsorgen

Bakgrunn og kontekst

Jeg er interessert i sosiale prosesser knyttet til straffegjennomføring i frihet som kan belyse faktorer som enten kan forhøye eller som kan virke beskyttende mot selvmordstilbøyeligheten vi ser blant norske domfelte, og ønsker derfor å snakke med deg om denne tematikken. Intervjuspørsmålene vil relateres til dine perspektiver på straffegjennomføringsformer i frihet, slik som prøveløslatelse fra fengsel. Intervjuene skal brukes som empirisk bakgrunn i min masteroppgave.

Forløp og rettigheter

Du blir spurt om å delta i et intervju som vil vare omkring 60 minutter. Intervjuet er delt inn i fire temabolker med tilhørende spørsmål. Deltakelse i intervju innebærer ingen risiko for deg. Intervjudeltakelse kan innebære bruk av lydopptaker. Alle personopplysninger vil anonymiseres i transkriberingen og i selve oppgaven. Det er kun undertegnede som vil ha tilgang på datamaterialet, og det anonymiserte datamaterialet vil lagres på egen NTNU harddisk. Det er frivillig å delta i studien og du kan når som helst velge å trekke deg fra studien uten å oppgi grunn og uten videre konsekvenser. Du kan selv velge hvilke spørsmål du ønsker å besvare. Ved prosjektslutt vil alle personopplysninger og opptak være slettet.

A. Åpningsspørsmål

For å få en bedre forståelse for ditt perspektiv og syn på spørsmålene i intervjuet vil det være nyttig for meg å ha litt bakgrunnsinformasjon:

- a) Kjønn og alder?
- b) Hvilken utdanning har du?
- c) Hva er din rolle på arbeidsplassen?
- d) Hvor lenge har du vært ansatt i friomsorgen?
- e) Har du tidligere jobbet på lignende arbeidsplasser (eksempelvis i kriminalomsorgen, inne i fengsel, eller i frivillige organisasjoner som WayBack eller Røde Kors, nettverk etter soning).

B. Straffegjennomføringen

- a) Kan du beskrive hvordan straffegjennomføring i frihet fungerer i praksis?
- b) Hva skal til for at en domfelt kan gjennomføre straffen i frihet?
- c) Kan du si noe om tilbud den enkelte har under straffegjennomføring i frihet?
 1. Hva har disse tilbudene å si for den enkelte når dommen er ferdig sonet?
 2. Hvilke fordeler tenker du at den enkelte har ved å gjennomføre straffen i frihet?
 3. Er det noen ulemper ved å gjennomføre straffen på denne måten, tror du?

- d) Kan du si noe om friomsorgens rehabiliterende og forebyggende arbeid?
- e) Hvilke (andre) instanser er involvert i straffegjennomføringen?
 - 1. Hvordan fungerer dette samarbeidet?
- f) På hvilken måte påvirker straffegjennomføringen den domfeltes hverdag? (arbeid, utdanning, familiære forhold, nettverk, interesser ++)
- g) Hvor mye hensyn tar dere til individuelle behov?
- h) Hvem sitt ansvar er det å rehabilitere den domfelte, mener du?
 - 1. Tror du rehabilitering er mulig, og på hvilken måte?
- i) Opplever du at straffegjennomføring i frihet minimerer risikoen for gjengangere/ tilbakefall til kriminalitet? Eventuelt på hvilken måte?
- j) På hvilken måte sørger man for at den domfelte har muligheter til å leve et selvstendig liv etter straffegjennomføringen er fullført?

C. Selvmord i straffegjennomføringen

- a) Er selvmord et tema som friomsorgen forholder seg til?
- b) Dersom friomsorgen vurderer eller kartlegger selvmordsrisiko, på hvilke(t) tidspunkt i straffegjennomføringen skjer dette?
 - 1. På hvilken måte, og av hvem blir dette gjort?
- c) Dersom en domfelt ytrer tanker om selvmord, hvordan håndteres dette?
- d) Har du en erfart situasjon der du har snakket med eller oppdaget en domfelt med selvmordstanker? Beskriv.
 - 1. Opplever du at noen grunner for selvmordstanker forekommer oftere enn andre?
- e) Er det noen prosesser eller forhold ved straffegjennomføring i frihet som du tenker kan øke risikoen for selvmord?
- f) Er det noen forhold ved straffegjennomføring i frihet som du tenker kan virke beskyttende mot selvmord?

D. Andre relevante aspekter/ oppfølging

- a) Har du annen informasjon som du tenker kan være relevant for temaet?
- b) Hvordan opplevde du gjennomføringen av dette intervjuet?

Takk for at du tok deg tid til å delta på intervjuet!

Intervjuguide til WayBack

Bakgrunn og kontekst

Intervjuene skal brukes som empirisk bakgrunn i min masteroppgave. Jeg er interessert i sosiale forhold som kan ligge til grunn for selvmordsratene i norske fengsler og ønsker derfor å snakke med deg om denne tematikken. Intervjuspørsmålene vil relateres til dine perspektiver på norske fengsels- og soningsforhold og hvordan man jobber mot løslatelsen. I tillegg vil det være spørsmål knyttet til de kritiske overgangsfasene som er varetekt og den første tiden etter løslatelse, samt spørsmål om selvmord som skjer i fengsel og etter løslatelse.

Forløp og rettigheter

Du blir spurt om å delta i et intervju som vil vare omkring 60 minutter. Intervjuet er delt inn i fem temabolker med tilhørende spørsmål. Deltakelse i intervju innebærer ingen risiko for deg.

Intervjudeltakelse kan innebære bruk av lydopptaker. Alle personopplysninger vil anonymiseres i transkriberingen og i selve oppgaven. Det er kun undertegnede som vil ha tilgang på datamaterialet, og det anonymiserte datamaterialet vil lagres på egen NTNU harddisk. Det er frivillig å delta i studien og du kan når som helst velge å trekke deg fra studien uten å oppgi grunn og uten videre konsekvenser. Du kan selv velge hvilke spørsmål du ønsker å besvare. Ved prosjektslutt vil alle personopplysninger og opptak være slettet.

A. Åpningsspørsmål

For å få en bedre forståelse for ditt perspektiv og syn på spørsmålene i intervjuet vil det være nyttig for meg å ha litt bakgrunnsinformasjon:

- a. Kjønn og alder?
- b. Hvor lenge har du vært ansatt i WayBack?
- c. Hvilken bakgrunn har du?
- d. Hva er din rolle her?
- e. Hvor lenge var du innsatt i fengselet?
- f. Hva gjorde du før du startet soning? (jobb/ studier/ interesser/ relasjoner/ familie)
- g. **Frivillig:** ønsker du å fortelle hvorfor du sonet i fengsel?
 - i. hvor lang dom hadde du?

B. Livet i fengsel

- a. Kan du beskrive en typisk overgang fra friheten og inn i fengsel? Og hvordan du opplevde å gå inn fengselsportene for første gang?
- b. Hvordan opplevde du å miste friheten da du startet soningen?
- c. Hva synes du var det vanskeligste med å komme i fengsel?
- d. Hvordan opprettholdte du kontakten med dine relasjoner utenfor fengslet?
- e. Hadde du en eller flere relasjoner utenfor fengselet som fungerte som sosial støtte for deg? (emosjonelt, materielt, sosialt, romantisk)

- f. Endret kontakten med dine relasjoner seg etter at du kom i fengsel, og etter løslatelse? Beskriv.
- g. Kan du si noe om hvilke tilbud de innsatte har i fengselet? (arbeidstrening, utdanning, kulturtilbud, e.l.)
 - i. Hva har disse tilbudene å si for soningen til den enkelte, tror du? Er de relevante?
- h. Kan du si noe om hvordan fengselet regulerer hverdagen til de innsatte? (måltider, lufting, arbeidstid, osv)
 - i. Opplever du at dette påvirker de innsatte på noen måte? Beskriv.
- i. Kan du beskrive relasjonen mellom de innsatte og de ansatte?
- j. Kan du si noe om fengselets rehabiliterende og forebyggende arbeid?
- k. På hvilken måte blir de innsattes fysiske og psykiske helse ivaretatt under soningen?
- l. Hvilken tilnærming har fengselet til bruk av isolasjon?
 - i. Frivillig: har du selv noen opplevelser knyttet til isolasjon?
- m. Tror du det er mulig å leve et normalt liv i fengsel? Hvordan?
- n. Er det noen positive aspekter ved livet i fengsel du ønsker å fremheve?

C. Tilbakeføring til samfunnet

I forrige bolk snakket vi om overgangen fra frihet til fengsel, men jeg har også lyst til å utforske overgangen fra fengsel til frihet

- a. Kan du si noe om hvilke instanser som er involvert i tilbakeføringsprosessen, og hvordan et eventuelt samarbeid fungerer?
- b. På hvilken måte blir den innsattes ønsker og behov for tiden etter løslatelse ivaretatt? (bolig, arbeid, utdanning, familiære forhold, nettverk, interesser ++)
- c. Hvordan bidrar de innsatte selv i arbeidet knyttet til løslatelsen?
- d. Hvem sitt ansvar er det å rehabilitere de innsatte?
 - i. Tror du rehabilitering tilbake til samfunnet er mulig, og på hvilken måte?
- e. Var det noe som bekymret deg med tilbakeføringen?
- f. Opplevde du at du hadde et sikkerhetsnett som ventet på deg den dagen du forlot fengselsbygningen?

D. Selvmord i fengsel og etter løslatelse

Nå som vi har sett litt generelt på livet i fengsel og livet etterpå, ønsker jeg å gå nærmere inn på selvmordstematikken.

- a. Er selvmord et tema blant innsatte?
 - i. Hvordan snakkes det om selvmord?
- b. Opplever du at noen grunner for selvmordstanker forekommer oftere enn andre?
- c. Er selvmordsrisiko noe du følte ble spesielt tatt hensyn til i starten av soningen din? Hvordan?
- d. Dersom du på et tidspunkt i løpet av soningen hadde fått selvmordstanker, ville du visst til hvem og hvor du skulle henvendt deg?

- e. Har du en erfart situasjon hvor du har snakket med eller oppdaget noen med selvmordstanker? Kan du beskrive hva du gjorde da?
- f. Er det noen prosesser eller forhold ved fengselssituasjonen som du tenker særlig øker risikoen for selvmord blant innsatte og/ eller nylig løslatte?
- g. Er det noen forhold ved fengselssituasjonen som du tenker virker beskyttende mot selvmord?

E. Andre relevante aspekter/ oppfølging

- a. Har du annen informasjon som du tenker kan være relevant for temaet?
- b. Hvordan opplevde du gjennomføringen av dette intervjuet?

Takk for at du tok deg tid til å delta på intervjuet!

Intervjuguide til Røde Kors

Bakgrunn og kontekst

Intervjuene skal brukes som empirisk bakgrunn i min masteroppgave. Jeg er interessert i sosiale forhold og prosesser som kan belyse selvmordstilbøyeligheten etter løslatelse, og ønsker derfor å snakke med deg om denne tematikken. Intervjuspørsmålene vil relateres til dine perspektiver og hvordan du jobber med den nylig løslatte. I tillegg vil det være spørsmål knyttet til den kritiske perioden den første tiden etter løslatelse kan være.

Forløp og rettigheter

Du blir spurt om å delta i et intervju som vil vare omkring 60 minutter. Intervjuet er delt inn i fire temabolker med tilhørende spørsmål. Deltakelse i intervju innebærer ingen risiko for deg. Intervjudeltakelse kan innebære bruk av lydopptaker. Alle personopplysninger vil anonymiseres i transkriberingen og i selve oppgaven. Det er kun undertegnede som vil ha tilgang på datamaterialet, og det anonymiserte datamaterialet vil lagres på egen NTNU harddisk. Det er frivillig å delta i studien og du kan når som helst velge å trekke deg fra studien uten å oppgi grunn og uten videre konsekvenser. Du kan selv velge hvilke spørsmål du ønsker å besvare. Ved prosjektslutt vil alle personopplysninger og opptak være slettet.

A. Åpningsspørsmål

For å få en bedre forståelse for ditt perspektiv og syn på spørsmålene i intervjuet vil det være nyttig for meg å ha litt bakgrunnsinformasjon:

- a) Kjønn og alder?
- b) Hvilken utdanning har du?
- c) Hva er din rolle på arbeidsplassen?
- d) Hvor lenge har du vært frivillig/ ansatt?
- e) Har du tidligere jobbet på lignende arbeidsplasser (eksempelvis i kriminalomsorgen, i friomsorgen, inne i fengsel, eller andre frivillige organisasjoner som WayBack).

B. Nettverk etter soning/ visitortjenesten

- a) Kan du beskrive hva Nettverk etter soning/ visitortjenesten er?
- b) Hvordan, og på hvilket tidspunkt, kommer dere i kontakt med den domfelte/ nylig løslatte?
- c) Kan du si noe om hvilke tilbud dere har?
 1. Hva har disse tilbudene å si for den enkelte når dommen er ferdig sonet?
 2. Hvilke fordeler og/ eller ulemper tenker du at den enkelte har ved å benytte seg av disse tilbudene?
- d) På hvilken måte fungerer dere som en rehabiliterende og forebyggende instans?
- e) Samarbeider dere med andre aktører?
 1. Hvordan fungerer dette samarbeidet?

- f) På hvilken måte påvirker deltakelse i deres tilbud/ aktiviteter den enkelte? (arbeid, utdanning, familiære forhold, nettverk, interesser ++)
- g) Hvem sitt ansvar er det å rehabilitere og forebygge ny kriminalitet, mener du?
 - 1. Tror du rehabilitering er mulig, og på hvilken måte?
- h) Opplever du at tilbudet dere har minimerer risikoen for gjengangere/ tilbakefall til kriminalitet? Eventuelt på hvilken måte?
- i) På hvilken måte sørger Nettverk etter soning/ visitortjenesten for at den nylig løslatte har muligheter til å leve et selvstendig liv etter endt soning?

C. Selvmord etter løslatelse

- a) Er selvmord en problemstilling dere tar stilling til?
- b) Har du en erfart situasjon hvor du har snakket med eller oppdaget at noen har eller har hatt selvmordstanker? Beskriv.
 - 1. Opplever du at noen grunner for selvmordstanker forekommer oftere enn andre?
- c) Dersom noen ytrer tanker om selvmord, hvordan blir dette håndtert?
- d) Er det noen prosesser eller forhold ved løslatelsen eller den første tiden etter løslatelse som kan øke risikoen for selvmord eller selvmordstanker?
- e) Er det noen forhold ved løslatelsen eller den første tiden etter løslatelse som kan virke beskyttende mot selvmord?

D. Andre relevante aspekter

- a) Har du annen informasjon som du tenker kan være relevant for temaet?
- b) Jeg lurer på om du har kontakt med nylig løslatte/ medlemmer hos dere som kunne tenke seg å delta i et slikt intervju? Det kan være fysisk, digitalt, gruppeintervju, e.l.

Takk for at du tok deg tid til å delta på intervjuet!

Vedlegg 5: kodegrupper

Ansatte
Avvikssonere
Beskyttende faktorer
Demografi
En typisk fange
Fra fengsel til frihet
Fra frihet til fengsel
Frigang
Gjeld
Gjengangere
Helse i fengsel
Hierarki i fengsel
Informasjon
Institusjonalisering
Isolasjon
Kartlegging
Kjønnforskjeller
Kriminelle penger
Kriminelt liv
Lengre soninger
Livet etter soning
Livet i fengsel
Makt
Motivasjon
Overdose
Regulering av de innsattes hverdag
Rehabilitering
Relasjoner
Ressurser
Risikofaktorer
Selvmordsproblematikk
Stigmatisering
Tilbakeføring
Tilbud i fengselet
Varetekt
Å kjenne systemet

